

Kohtalokas syksy 1940

Yleisesikuntaeverstiluutnantti evp **Martti V Terä**

Tapahtumien kuvauksen perusteet ja tosiasiat

Talvisodan jälkeen, elokuusta vuonna 1940 alkaneiden Suomea koskevien tapahtumien kuvaukset ovat melkoisen vaihtelevia. Eroavuudet kohdistuvat sekä lukuisiin yksityiskohtiin että myöskin valtakunnallisesti kohtalokkaiksi arvostettuihin suuriin ratkaisuihin. Tulkin-tojen ja arvostelujen vaihtelujen perussyynä on ennenkaikkea tapahtumien kulkua valaisevien primäärilähteiden niukkuus. Tämä seikka on pakottanut tutkijat rakentelemaan saatavissa olleiden erittäin harvalukuisten tosiasioiden muodostaman kiintopisteistön avulla kukin oman hypoteettisen kokonaiskuvauksensa.

Tärkeimmän aineiston näiden kuvauksien pohjaksi ovat toistaiseksi antaneet Saksan silloisten hallintovirastojen arkistoista löydetyt asiakirjat. Niiden sisältämät tiedot varsinaisista tapahtumista Suomessa ovat tietenkin hyvin puutteellisia, useimmiten lisäksi tieteellisesti arvostellen vain ns "toisenkäden" tietoja, jotka asianomainen muistiinmerkitsijä on saanut olematta itse millään tavoin varsinaisen tapahtuman silminnäkijä tai muutoin välitön osallinen siinä.

Maamme kannalta tärkeimmät ja samalla myös tähänastiselle historian tutkimukselle epämääräisimmiksi jääneet sanotun syksyn tapahtumat keskittyvät Suomen ja Saksan suhteisiin sekä niiden kehittymiseen elokuun puolivälistä alkaen vuonna 1940.

Tämän kirjoittaja on aikaisemmin selostanut tuona aikana Saksan hallituksen maahamme lähettämän edustajan, everstiluutnantti J Velt-

jensin sekä Suomen viranomaisten välisiä neuvotteluja ja niiden tuloksia.¹⁾ Nämä selostukset perustuivat muistiinpanoihini sekä muistitietooni esittämättä tällöin kuitenkaan niiden yhteydessä mitään selviä viitteitä kaikkien yksityiskohtien perusteella olevista lähteistä. Tämä johtui yksinomaan selostuksien luonteesta. Ne oli tuolloin tarkoitettu ainoastaan henkilökohtaisiksi puheenvuoroiksi ajankohtaiseen keskusteluun, ei historiatieteen vaatimuksia täyttäväksi tutkielmiksi.

Koska mitään uutta lähdemateriaalia selostuksissa kuvatuista tapahtumista ei myöhemmin ole tullut päivänvaloon, lienee tarpeellista esittää arvosteltavaksi kaikki selostusten perusteena olleet alkuperäiset tiedot, joita sanotun kauden tutkimus voinee käyttää hyväkseen.

Seuraavassa selostuksessa nämä lähteet on suurimmaksi osaksi otettu huomioon Sota-arkiston asiakirjoina, joihin myös tekijän asianomaisten muistiinpanojen on katsottu kuuluvan.²⁾

Everstiluutnantti J Veltjensin asema Saksassa

Aikaisemmin mainituissa selostuksissa on jo esitetty ne syyt sekä perusteet, joiden nojalla Hitler ja Göring olivat valinneet Veltjensin Saksan kannalta erittäin arkaluonteiseen tehtävään, suorittamaan neuvotteluja Suomen viranomaisten, lähinnä Mannerheimin kanssa. Itse asiassa tämä valinta olikin suoritettu jo paljon aikaisemmin, ennen Talvisotaa, antamalla Veltjensille erikoisasema Saksasta maahamme toimitettavien sotatarvikkeiden hankintojen järjestelyä ja toimittamista varten.

Eräät Sota-arkistossamme taltioidut asiakirjat valaisevat sangen selvästi tätä Veltjensin erikoisasemaa, jonka Saksan viranomaiset olivat vielä useitakin eri teitä vahvistaneet meidän sotilasjohdollemme.

Yhtenä tällaisena kiintoisana sekä tilannetta selvittäväenä asiakirjana on pidettävä silloisen sotatalouspäällikön, kenraalimajuri L Grandellin joulukuun 19. p:nä 1939 päämajalle antamaa kirjallista selostusta sotatarvikkeiden valmistusta ja ulkomaisia hankintoja koskevasta tilanteesta.

Yleismaailmallisen tilanteen kehittyminen kesällä ja syksyllä 1939,

¹⁾ Uusi Suomi, joulukuun 19, 20 ja 22 p:nä 1957 sekä "Tienhaarassa", 1962.

²⁾ Viitteissä: "muistiinpanot".

erikoisesti suursodan puhjettua oli jo osoittanut sotilasjohdollemme vakuuttavasti silloisen perushankintaohjelmamme vuodelta 1938 olevan joissakin suhteissa sodan vaatimuksia vastaamaton. Mutta sen lisäksi ilmeni myös, että ohjelman toteuttaminen oli tällöin aivan alkuasteellaan. Todettiin edelleen selvästi, ettei kotimainen teollisuutemme laajuutensa ja tehonsa puolesta pystyisi aikaansaamaan lyhyessä ajassa minkäänlaisia merkittäviä muutoksia tilanteeseen. Varsinkin aseiden, mutta myös niiden ampumatarvikkeiden toimitusajat olivat niin pitkät, vuosina mitattavat, ettei tätä tietä ollut saavutettavissa nopeaa parannusta.

Tästä syystä varsinkin puolustusneuvosto päätyi puheenjohtajansa Mannerheimin aloitteesta voimakkaasti vaatimaan pikaisiin ja suuruusuntaisiin toimenpiteisiin ryhtymistä erilaisten sotatarvikkeiden hankintojen järjestämiseksi ulkomailta. Sodan syttyminen aiheutti kuitenkin kaikkialla maailmassa puolustusvalmistelujen kiireellisen tehostamisen tarpeen sekä vastaavasti lisääntyneen sotamateriaalin kysynnän maailmanmarkkinoilla.

Meillä taasen virastokankeus pääsi vaikuttamaan siihen, ettei viimeisiä mahdollisuuksia kesällä 1939 pystytty käyttämään hyväksi Mannerheimin vetoimuksista huolimatta. Näiden mahdollisuuksien olemassaoloa todisti parhaiten se, että vielä lokakuussa 1939 saatiin Veltjensin välityksellä solmituksi sopimus saksalaisen Gustlow-Werken kanssa kevyiden ilmatorjuntatykkien ja niiden ampumatarvikkeiden toimittamisesta. Hankinta käsitti kaikkiaan 134 tykkiä sekä 390.000 laukausta toimitettavaksi kuutena eränä viiden kuukauden kuluessa marraskuusta 1939 alkaen. ¹⁾ Hankinnan suoritukseen vaikutti ratkaisevasti tätä seuraava kansainvälisen tilanteen kehittyminen.

Saksan hallitus oli Neuvostoliiton kanssa elokuun lopussa solmimansa sopimuksen takia kieltänyt kaikki sotatarvikkeiden toimitukset sekä myöskin muista maista hankittujen tarvikkeiden kauttakuljetukset Saksan alueiden läpi Talvisodan puhjettua. Tästä kiellosta huolimatta Veltjens onnistui järjestämään Gustlow-tykkien ja ampumatarvikkeiden ensimmäisen erän — 30 tykkiä ja 60.000 laukausta — toi-

¹⁾ Sopimus Gustlow-Werke 19.10.1939, yht. RM 4.648.990:—, eli noin 92 miljoonaa markkaa.

mituksen maahamme Ruotsin kautta. Kuljetuksen ilmitulo Ruotsin sanomalehdistössä aiheutti kuitenkin vienti- ja kauttakulkukiellon ankaran tiukentamisen.

Puolustusministeriömme lähetti joulukuussa 1939 edustajiaan eri maihin tehtävänä annettujen ohjeiden mukaisten hankintojen aikaansaaminen.¹⁾ Suurimmat toiveet kiinnitettiin kuitenkin, kuten aikaisemminkin Ruotsiin, jonka viranomaisia painostettiin puoleltamme jatkuvasti yhä uusilla ehdotuksilla ja toimituspyynnöillä. Tällaista toimintaa tarkoittava selonteko sisältyy edellä mainittuun sotatalouspäällikön tilanneselostukseen 19. 12. 1939, s 1.

”Suomen hallitus on kääntynyt Ruotsin hallituksen puoleen pyynnöllä, että Ruotsi ottaisi tehtäväkseen hankkia Saksasta ja Italiasta sotamateriaalia, ja onkin Ruotsi lähettänyt tässä mielessä edustajansa Saksaan. Tästä huolimatta on lähetetty Suomen lähetystölle Berliinissä ja Roomassa salasähkeinä luetelot kaikista tärkeimmistä sotamateriaalilajeista. Rooman lähetystä on pyydetty esittämään Italian hallitukselle, että saataisiin suoraan varastoista sähkössä mainitut määrät. Lueteloa ei ole esitetty Saksan hallitukselle, vaan on t ä k ä l ä i - sen Saksan sotilasasiamiehen neuvon mukaan käännetty saksalaisen Veltjens-toiminnan puoleen, joka toimisi välittäjänä”. (Harvennus tässä)

Edellä mainitun ”sotamateriaalitulanneselostuksen” lisäksi kenraali Grandell esitti 1. 2. 1940 ylipäällikölle muistion keskustelustaan Saksan t ä k ä l ä i - sen sotilasasiamiehen eversti Rössingin kanssa.²⁾ Muistio on ruotsinkielinen, ja sen vasemmassa yläreunassa on Mannerheimin käsialalla tehty merkintä, ”Y.E. Päällikölle”.

Muistio merkitsee Veltjensin aseman ja mahdollisuuksien merkittävää vahvistamista. Koska se samalla sisältää eversti Rössingin kautta esille tulleita saksalaisten käsityksiä maamme silloisesta asemasta, muistio esitetään seuraavassa alkukielisenä kokonaisuudessaan.

¹⁾ Vrt ”Niukkanen” s 165, myös ”sotamateriaalitulanneselostus 19. 12. 39., ss 1—2.

²⁾ SAA 7743:33

"P.M.

angående samtal mellan överste Rössing och generalmajor Grandell i slutet av januari 1940.

Anledningen till samtalet var att jag bett överste Rössing redogöra för resultatet av sina försök att under sitt senaste besök i Tyskland få ut ur landet för oss betydelsefull materiel.

I korthet sagt meddelade R. att de flesta maskiner och halvfabrikat, som kvarhållits i Tyskland, frigivits, men att betalningsfrågan fortfarande var öppen, att vapen och ammunition ävensom övrig ren krigsmateriel ej kunde levereras. Likväl hade enligt hans uppfattning herr Veltjens möjligheter att på dunkla vägar skaffa oss även krigsmateriel från Tyskland. Veltjens hade bett R. meddela oss, att han ej förlorat hoppet på att få ut till oss av det polska krigsbytet den 76 mm ammunition, som vi redan före krigsutbrottet anmodat honom att skaffa. Svårigheterna bestodo enligt Rössing oh Veltjens främst däri, ett transportfrågan inom Tyskland är ytterst svår att lösa. Det råder stor brist på rullande järnvägsmateriel. (Bl.a. har, enl. R, Sverige av denna orsak ställt 500 vagnar till förfogande för att få ut stenkol och andra varor från Tyskland).

R. underströk, ett den enda man, som i nuvarande läge kan hjälpa Finland med att få ut krigsförnödenheter från Tyskland, är Veltjens, om överhuvudtaget något kan göras i den vägen.

I anslutning härtill underströk R., at våra motståndare i Tyskland äro ytterst få, att tvärtom sympatierna fortfarande äro mycket stora. Arméledningen är, enl. R., 100-prosentigt sympatiskt inställd till oss. Bl.a. var det, enligt R., dess förtjänst, att återgivningen av våra krigsrapporter i tyska radion blivit mindre osaklig än tidigare. Även inom utrikesministeriet är stämningen för oss, "bis zum Statssekretär". På min fråga, om även Statssekretären ställde sig förstående till Finlands kamp, svarade han jakande och tillade, ett i grund och botten der Führer och Ribbentrop voro något så när ensamma beträffande Tyskland officiella ställning till Finland.

På tal om Ribbentrop sade sig Rössing ej förstå, varför Ribbentrop ej sökt att förmedla (mähända sade han: "vägrat att förmedla", något, som jag ej fick fullt klar för mig) mellan oss och Sovjet. I detta sammanhang frågade R. om jag trodde på att en tysk förmedling vore ur finsk synpunkt tänkbar på basen att Finland skulle gå med på de ursprungliga

ryska kraven jämväl med hänsyn till Hangö. Härtill svarade jag, ett jag ej hade rätt att yttra mig i denna angelägenhet men frågade R., vad han själv ansåg beträffande dylika krav, sedda ur finsk synpunkt. R. svarde, ett han ej kan förstå, huru Finland skall kunna gå segrande ur kampen mot Sovjetryssland. Visserligen hade vi visat världen, huru förbluffande svag denna koloss är, men disproportionen i styrkeförhållandet är ändå för skriande för att vi skola lyckas gå segrande ur kampen. Därför är enl. Rössing, vår enda räddning förhandlingsvägen.

Härtill invände jag, om han ej trodde, att detta recept, förhandlingsvägen, vore enda räddningen för hela det krigförande Europa. Trodde man i Tyskland på möjligheten att militärt besegra sina motståndare? R. svarde, ett det för Tyskland ej återstode annat än att söka militärt avgörande. Något senare under vårt samtal sade han sig tro på en europeisk fred i april men ville inte förklara varför.

Rössing var angelägen att betona, att såväl han som den tyska arméledningen under krisen före vårt krig fullständigt felbedömt ryssarnas avsikter gentemot Finland. Ingen hade kunnat föreställa sig att Stalin och Molotov skulle begå dumheten att börja krig mot oss kort före vinterns inbrott. Att så likväl skedde var, enl. R., fortfarande ett frågetecken för tyska arméledningen.

Rössing framhöll i olika sammanhang att han av fullaste hjärta sympatiserade med oss att han vill göra vad han kan för att hjälpa. En omständighet, som han härvid framhöll, är enligt mitt tycke värd beaktande. Han sade nämligen, att man i Tyskland har den föreställningen, att England och Frankrike vilja utnyttja oss för sina egna syften, att de göra den största reklam för oss, men att den hjälp de ge oss är ringa. Skulle Tysklands ledning kunna övertygas om, att England och Frankrike faktiskt kraftigt hjälpa oss, trodde Rössing att det skulle bidra till en omsvängning i de officiella Tyskland hållning till oss i för oss gynnsam riktning. Därför frågade han, om han kunde få uppgifter bl.a. om i vilken mån England bistått oss med flygmateriel, utan angivande av siffror. Han sade, att då han i Tyskland påpekat, att enligt vad han hört, England hade lovat oss flygplan, man ej trott på att England skulle avstå nämnvärt krigsmateriel till Finland.

Jag svarade, att hela frågan var av den art, att jag ej var berättigad att ingå på densamma.

Slutligen diskuterade vi ordnandet av utbytet av koppar från Finland och av för vår krigsindustri nödiga halvfabrikat och maskiner från Tyskland. R. betonade, att Tyskland är i stort behov av koppar och att detta varit orsaken till att Tyskland gått med på vårt krav att kopparn måste av tyskarna avhämtas i finska hamnar. Tyskland hade likväl ej ännu kommit till slutlig klarhet med Sovjet om huruvida Sovjet skulle låta Tysklands koppartransporter försiggå. Enligt R. hade Tyskland förbundet sig att lämna Sovjet nödiga meddelanden om de tyska kopparfartygens avgångstider, routed o.s.v. (en skamsen grimas!) och anhållit om, att de finska hamnar, där lasten intagas, ej skulle bombarderas de dagar båtarna lastade. Slutlig överenskommelse hade, som sagt, ännu ej fåtts till stånd.

Jag framhöll, att vi givetvis väntade, att de tyska fartygen skulle taga med sig från Tyskland av oss avgivna viktiga maskiner och halvfabrikat och att vi skulle leverera koppar för inlastning endast mot att först ha fått våra varor på det torra. Denna fordran fann R. naturlig och vi enades om att, med hänsyn till faran från Sovjet, det vore praktiskt att lossa våra från Tyskland kommande varor i sydsvenska hamnar.

Ovan relaterade samtal var givetvis högst förtroligt, och underströk R., att han förutsatte, att vad han sagt icke ens antydningssvis (vilket han speciellt betonade) kommer till utomståendes, tyskars eller tyska myndigheters kännedom".

Historialliselta todistusarvoltaan tämäkin muistio on tietenkin katsottava "toisenkäden" lähteen veroiseksi sikäli, kun sen perusteella halutaan tulkita eversti Rössingin sekä hänen edustamansa Saksan mielipiteitä ja asennoitumisia. Tästä huolimatta ei ole mitään syytä epäillä, etteikö hänen esittämänsä sekä Grandellin muistiinmerkitsemä arvio Veltjensistä olisi aito sekä silloisia tosiasioita vastaava.

Ilmatorjuntatykistön lisäksi olisi vielä kesällä ja syksyllä 1939 ollut hankittavissa hyvin lyhyin toimitusajoin huomattaviakin määriä kenttätäkistöä, kuten 150 mm:n raskaita ja 105 mm:n keveitä kenttähaupitseja sekä myös 37 mm:n panssarintorjuntatykkeitä, kaikki ampumatarvikkeineen. Osoituksena siitä, että tällainen mahdollisuus oli vielä osittain olemassa sodan puhjettuakin, sisältyi edellämainittuun sotalouspäällikön tilanneselostukseen, s 4, myös seuraava kohta:

"Jo sodan ensi päivinä, kun Tukholman konttori oli saatu järjestetyksi, tarjottiin Ruotsin välityksellä 54 kpl 105 mm haupitseja ja niille 54.000 ammusta ("Rheinmetall-Borsig"-haupitseja 105 mm, Vo = 470, Xmax = 10.500, paino tuliase-massa 1950, marssilla 2.600 kg, haaralavetti, ammuksen paino 14,8 kg, sytytin asetettavissa hidastukselle). Kauppa lyötiin kiinni, mutta haupitsien saaminen riippuu siitä, salliiko Saksa, jossa ne ovat, niiden viennin. Tykkien mukana tilattu täydelliset varusteet ja mikäli mahdollista myös valjaat."

Saksan hallituksen tiukentama vientikiellon noudattamisen valvonta aiheutti kuitenkin sen, ettei näitä haupitseja saatu toimitetuksi.

Veltjens toimi tästä huolimatta sitkeästi ja tarmokkaasti ahdistellen erikoisesti esimiestään Göringiä alituisilla esityksillään. Näin menettellen hän onnistuikin tammikuussa 1940 saamaan periaatteellisen kauttakulkuluvan unkarilaisia ja italialaisia toimituksia varten, mutta luvan käytännöllisen soveltamisen tielle ilmaantui aina mitä erilaisimpia muodollisia esteitä. Näistä seikoista antaa erittäin valaisevan selostuksen puolustusministeriömme Berliinissä toiminut edustaja diplomaattisena (nykyisin vuorineuvos) R. Eric Serlachius sotatalouspäällikölle osoittamassaan kirjeessä no 72/29.4.1940, josta seuraava ote (alkuperäinen kirje on saksankielinen):

"Übrigens muss die Durchfuhrbewilligung in jedem einzelnen Falle eingeholt werden und es wird eine vollständige Spezifikation verlangt, in der die Bezeichnungen der Ware, Brutto- und Nettogewichte, Kolli-Anzahl, Wert und Kistenmarken angegeben sind. Man kan aber zum Beispiel für 100.000 Granaten von Ungarn auf einmal für den ganzen Posten die Durchfuhrbewilligung erhalten obwohl sie nicht auf einmal versandt werden. Eine Durchfuhrbewilligung hat gewöhnlich drei Monate Gültigkeit.

An und für sich war ja der Prinzipbeschluss für die Durchfuhrbewilligung im Januar genehmigt worden. Trotzdem hat es jetzt solange gedauert, weil teils die betreffenden Herren, deren Unterschrift benötigt wurde, nicht anzutreffen waren und andererseits die Behörden versucht haben, die Durchfuhrbewilligung als Vorteil für sich während den Verhandlungen in Helsinki auszunutzen.

Gegen diese letztgenannte Massnahme habe ich sehr energisch protestiert. Herrn Oberst Veltjens war es auch pein-

lich, weil er persönlich die Ausfuhrbewilligung bereits erhalten hatte und ganz meiner Ansicht war, dass dies nichts mit den Handelsverhandlungen zu tun hat. So haben die Behörden schliesslich nachzugeben.

Im allgemeinen ist es so, dass Auswärtiges Amt und die übrigen Behörden Deutschlands sich nicht gut vertragen. In diesem Zusammenhang kann ich erwähnen, dass Generalfeldmarschall Göring Herrn Oberst Veltjens vorschlug, mit dem Gesandten Schnurre nach Finnland zu fahren. Herr Oberst Veltjens hat sich aber geweigert, weil er der Ansicht ist, dass man angenehmer verhandelt, und mehr erzieht, wenn niemand vom Auswärtigen Amt anwesend ist. Deshalb ist es seiner Absicht erst im Juni nach Finnland zu kommen.

Genau die gleiche Tendenz herrscht bei unserer Anträgen werden zwar bewilligt. Es dauert aber sehr lange und man für die Ausfuhrbewilligung aus Deutschland. Die Anträge nutzt jede Gelegenheit zu Versögerung.

Ich hoffe Ihnen in der nächsten Tagen mitteilen zu können mit welchem Dampfer die ungarische Sendung von Deutschland nach Finnland verschifft wird. Wie Sie wissen, handelt es sich um drei Waggon Granaten und wenn möglich, noch um Stahlhelme und Pionier-Motore dazu.

Für die weiteren grösseren Lieferungen ist es nötig, einen finischen oder deutschen Dampfer zu chartern, der nichts anderes als Kriegsmaterial befördert. Die Firma Aschpurwis & Veltjens hat den Dampfer "Lütjehörn" für diesen Zweck zur Verfügung. Ich habe um ein freibleibendes Angebot gebeten.

Um aber diese Angelegenheit weiterbringen zu können, ist es notwendig, dass ich ein vollständiges Verzeichniss über das ganze Kriegsmaterial das aus Ungarn, Italien, der Schweiz und Belgien über Deutschland nach Finnland verschifft werden soll, erhalte".

Tämän kertomuksen mukaisesti Saksan ulkoministeriön —Auswärtiges Amt — tarkoituksena oli käyttää sotatarvikkeiden toimitus- ja kauttakulkulupia Talvisodan jälkeisissä ensimmäisissä kauppaneuvotteluissa kesäkuussa Helsingissä jonkinlaisena kiristyskeinona suomalaisten taivuttamiseksi myönnytyksiin. Hyvin todennäköisesti tällöin pidettiin silmämääränä Saksalle mahdollisimman edullisten ehtojen aikaansaamista erityisesti Petsamon nikkelin osalta.

Veltjensin ja hänen toimintansa tarkoituksena arvostelijoille lie-
nee myös opettavaista todeta Serlachiuksen selostus Veltjensin roh-
keasta esiintymisestä AA:n pyrkimyksiä vastaan jopa kieltäytymällä
noudattamasta esimiehensä Göringin toivomusta matkustaa Suomeen
Saksan kauppaneuvottelukunnan mukana. Samalla tämä kertomus
myös vahvistaa, mistä syystä Veltjens sai tehtäväkseen tulla Saksan
edustajana elokuussa käymään Helsingissä neuvotteluja lähinnä juuri
sotatarvikkeiden toimituksesta Suomeen. Onpa pidettävä suorastaan
johdonmukaisena, että hänen siihenastinen toimintansa on johtanut
määräykseen, jonka yhteydessä Göring ja Veltjens olivat Berliinissä
Suomea koskevissa neuvotteluissa Hitlerin kanssa 14. 8. 1940.

"Muistiinpanoissa" on edellämämainitusta Serlachiuksen kirjeestä sekä
siihen liittyvistä suunnitelmista seuraavat merkinnät.

"3/5. 40. Grandell: Näytti ins. Serlachiuksen kirjelmän
29/4, joka koskee unkaril. ym. tarvikkeiden kauttakulkua Sak-
san läpi. Periaatteellinen lupa on myönnetty lopullisesti, vaika
sellainen on J. Veltjensillä ollut jo tammikuusta lähtien.

Kirjelmän mukaan Göring haluaisi lähettää Veltjensin
Schnurren mukana kauppaneuvotteluihin kesäkuussa. Velt-
jens kuitenkin kieltäytynyt, koska hän haluaa pitää sotatarv.
hankinta-asiat täysin erillisinä Ausw. Amtin kaupoista. Suh-
teet AA:n ja muiden virastojen, lähinnä Luftfahrministeriu-
min kanssa ovat "nicht gut".

"8/5. 40. Grandell: sanoi koettavansa matkustaa lop-
pukuussa Saksaan yrittääkseen tunnustella kenr. Thomas'in
kautta maaperää hankintojen aikaansaamiseksi Saksasta. Sa-
noi uskovansa ev.ltn. J. Veltjensin voivan auttaa, koska jo
syksyllä ja joulukuussa -39 Saksan hallitus oli määrännyt
kaiken "toiminnan" tapahtuvaksi V:n kautta. Tästä oli Gran-
dell jo myös usein tiedoittanut puol.ministeriölle, päämajalle
ja hallitukselle."

Varustilanne Talvisodan jälkeen

"Muistiinpanot" sisältävät 9. 3. 1940 lähtien runsaasti merkintöjä
sotavarustustilanteesta sekä sen kehityksestä Talvisodan päätyttyä.
Merkintöjen mukaisesti ovat monet puhtaasti asetekniset kysymykset
olleet tällöin kaikkein keskeisimpinä lähimmässä työympäristössä.
Tämän ohella armeijan aseistuksen sekä muun sotavarustuksen saat-

taminen määrällisesti sekä laadullisesti muita voimavarojamme vastaavalle tasolle on vähitellen noussut päivänpolttavaan asemaan.

Yhdenmukaisesti näiden havaintojen kanssa tässä tutkimuksessa onkin päädytty tulkintaan, jonka mukaan Talvisodan kokemukset sekä sodan päätyttyä vallinnut varustuksellinen tila määrittivät edelleenkin vaikuttavimpana tekijänä maamme kohtalot. Aineellinen puolustusvalmiutemme oli osoittautunut tekijäksi, joka saneli koko käydyn sodan luonteen ja myös sen tulokset. Tämän perusteella nähtiin sodanjälkeisen lähimmänkin tulevaisuuden olevan ennen kaikkea puolustusvalmiutemme sekä sen tehokkuuden varassa.

Päämajan tykistökomentajan ja puolustusministeriön taisteluvälineosaston toimistot, joiden alaan kuului taisteluvälineiden huolto, pitivät sodan päätyttyä selviönä, että kenttäarmeijamme vahvuuden tuli olla noin 17 divisioonaa Talvisodan noin 12—13:n asemesta. Tällä perusteella kävivät toimistoupseerit keskenään neuvotteluja laatien epävirallisia suunnitelmia ja laskelmia sanottua vahvuutta vastaavan varustuksen tarpeesta. Olemassaolevien varastojen perusteelliset inventoinnit pantiin heti käyntiin, mutta niiden lopulliset tulokset saatiin selville vasta kesä—heinäkuussa. Kuitenkin voitiin jo toukokuussa suorittaa melko tarkkoja arviointeja käytettävissä olevien tärkeimpien taisteluvälineiden määristä varsinkin tykistön ja jalkaväen raskaiden aseiden osalta. "Muistiinpanojen" mukaan on täten saatu toukokuun 16. p:nä eräänlainen luonnos hankittavaksi ajatelluista taisteluvälineistä. Tämä "ohjelma" olisi sisältänyt:

— jalkaväen kivääreitä	150.000	kpl
— jalkaväen kiikarikivääreitä	20.000	"
— pikakivääreitä	10.000	"
— konepistooleita	20.000	"
— 37 mm:n panssaritorjuntakanuunoita	500	"
— 81 mm:n kranaatinheittäjiä	800	"
— 120 mm:n kranaatinheittäjiä	400	"
— 105 mm:n raskaita kenttäkanuunoita	17	patteristoa
— 150 mm:n raskaita kenttähaupitseja	17	"
— 203 mm:n järeitä haupitseja	10	"
— 152 mm:n raskaita kanuunoita	5	"
— keskiraskaita panssarivaunuja (panss. 35—50 mm)	100	kpl
— ampumatarvikkeita kaikille aseille väh.	50	tulianonsta
— tykinvetäjiä, pst-miinoja, moottoriajoneuvoja, viestivälineitä ym.		

Lisäksi oli hankinnoissa otettava huomioon kenttäarmeijan ohella muiden puolustushaarojen, ilmavoimien sekä merivoimien tarve. Ilman ampumatarvikkeita arvioitiin kenttäarmeijan edellä esitetyn mukaisen varustuksen hankinta-arvoksi noin 2.000—2.200 miljoonaa markkaa.

Kokonaistarve todettiin niin suureksi sekä monipuoliseksi, että sellaisen tyydyttäminen kotimaisen tuotannon avulla vaatisi vuosikymmeniä aikaa. Monilla aloilla olisi vielä ensiksi luotava teollisuus, joka pystyisi tarvittavia välineitä valmistamaan. Vallitsevissa oloissa tämä olisi jo teknisen taidon puutteen takia mahdoton tehtävä. Maailmansota sekä sen aiheuttamat yhteyksiemme rajoittumiset aiheuttivat myös, ettei suuriakaan mahdollisuuksia voinut olla olemassa minkäänlaisten merkittävien hankintojen suorittamiseen ulkomailta. Toisaalta varustustilanne oli erittäin heikko. Se ei tekisi meille ainakaan lähikuukausina mahdolliseksi valtakunnan tehokasta puolustamista, jos uusi hyökkäys kohtaisi maamme. Jotakin oli siis ehdottomasti tehtävä. Sodan aikana oli ainakin puolustusministeriössä saatu se käsitys, että Saksan kielteinen asennoituminen maahamme oli jollain tavoin teeskenneltyä. Taitavammalla asioiden hoidolla sotatarvikkeiden toimituksia olisi sieltä ilmeisesti saatu toteutetuksi. Tähän viittasivat selvästi Serlachiuksen kautta saadut tiedot Veltjensin toiminnasta. Tästä syystä pidettiin Grandellin ilmoittamaa aikomusta matkustaa Saksaan neuvottelemaan kenraali Thomas'in kanssa hankintamahdollisuuksista yrittämisen arvoisena.

Tähän pohdintaan toi kesäkuun alussa eräänlaista lisävalaistusta johtaja W Hilbert, joka oli ollut sodan aikana Unkarissa puolustusministeriön edustajana ja palasi nyt Berliinin kautta maahan. ”Muis-tiinpanojen” mukaisesti hän esitti 4. 6. 1940 käsityksensä:

”Kertoi olevan suuria toiveita saada positiivisia ratkaisuja aikaan Saksassa. Oli tavannut Veltjensin Berliinissä, ja tämä on ankarasti toimessa saadakseen aikaan hyviä päätöksiä. Grandellin ja Thomas'in keskustelu ei voi johtaa tulokseen, koska tämä tie olisi liian ”avoin” ja julkinen ja Adolfhan on vielä Bruuderi Josefin kanssa (tai olisiko paremmin Kame-rad)”.

Vaikka tähän Hilbertin selostukseen suhtauduttiin kovasti epäillen, se kuitenkin antoi lisää virikettä laskelmien ja suunnitelmien jatkamiseen tarvittavien kaikkien tärkeimpien välineiden määrittämiseksi.

Kesäkuun puolväliin mennessä saatiin jatkuvasti lisää tarkistettuja tietoja inventoinnin tuloksista. Täysin tarkkoja nämä tiedot olivat ampumatarvikkeiden osalta varsinkin jatkuvan tuotannon kautta aikaansaatu- jen varastojen lisääntymisten määrinä. Täten voitiin esimerkiksi 17. 6. 40 saada aikaan vertailu ampumatarvikkeiden määrien varastotilanteesta verrattuna Talvisodan alkuun 30. 11. 1939.

	30. 11. 1939	17. 6. 1940
— 7,62 kiväärinpatruunat	156.200.000	172.000.000
— 9,00 pistoolinpatruunat	21.900.000	24.000.000
— 37/45 pst-kan-laukaukset	32.000	143.000
— 81 krh-laukaukset	100.000	584.000
— 75/76 kan-laukaukset	205.808	441.000
— 114/122 haup-laukaukset	43.487	93.700
— 105/107 kan-laukaukset	5.139	21.800
— 150/155 haup-laukaukset	16.944	40.000

Näistä tykistön ja kranaatinheittimistön ampumatarvikkeista puutui tällöin kuitenkin sytyttimiä kaikkiaan noin 500.000 kpl. Tästä huolimatta voitiin katsoa puolustuksellinen "voimamme" ampumatarvikkeiden osalta jo huomattavasti suuremmaksi kuin Talvisodan alkaessa. Kasvaminen oli myöskin keskeytymättä jatkumassa.

Kesäkuun alussa kenraali Grandell palasi Saksasta voiden tiedottaa kenraali Thomas'in antamana ratkaisuna hankintojen aikaansaamisesta: "ei mitään mahdollisuuksia", "Muistiinpanoissa" on myös maininta keskustelusta Grandellin ja Hilbertin kanssa 18. 6. 1940.

"Grandell suhtautui Willen (=Hilbertin)¹⁾ esityksiin skeptillisesti. Ei sanonut uskovansa mihinkään mahdollisuuksiin Saksassa, koska Thomas oli tällaiset jyrkästi kieltänyt. Vaikka tunsikin Veltjensin aseman, piti tätä aivan toisarvoisena Thomas'iin verrattuna.

Lounaan jälkeen Wille sanoi lentävänsä lähipäivinä Berliiniin "suorittamaan tarkistuksia".

Kenraali Nenonen, joka joulukuun alkupäivinä 1939 oli lähetetty USA:an suorittamaan tykistökaluston hankintoja, oli saanut aikaan sopimuksen 200 kpl:n 75 mm:n kenttäkanuunien, ranskalainen malli/97,

¹⁾ Tässä ja seuraavassa ()-sulkeissa alkuperäiseen tekstiin kuulumaton selitys.

sekä 32 kpl:n 203 mm:n järeän haupitsin, myös ranskalainen malli/17, ostosta. Tämä kalusto saapui maahan touko—heinäkuussa. Palattuaan kotimaahan Nenonen ryhtyi heti tukemaan suunnitelmia varsinkin tykistön vahvistamiseksi. Sodan kokemusten perusteella Mannerheim puolestaan asettui täydellisesti Nenosen kannalle. ”Muistiinpanoissa” on lyhyt maininta keskustelusta Nenosen kanssa 3. 7. 40.

Nenonen oli palannut jokin aika sitten USA:sta ja kutsui puheilleen.

Nyt on luotava uusi tykistö, johon saatava myös ainakin yksi psto jokaista div. kohti raskasta, sekä lisäksi ylip. reserviksi kymmenkunta rask. psto. USA:sta saatu järeä kalusto vastaa 8 ptria (203 H).

Kerroin Saksan ajatuksesta ja N. oli kovasti innostunut. Kannattaisi ja pitäisi ainakin yrittää”.

Kaksi päivää myöhemmin, 5. 7. 40 Hilbert palasi matkaltaan Berliinistä, missä oli tavannut Veltjensin sekä eräitä muitakin ”henkilöitä”. Tapaamisestaan Hilbert kertoi ”muistiinpanojen” mukaan:

”V. (Veltjens) vakuuttaa, että toiminta (hankinnat) voidaan saada käyntiin eräin sopivin järjestelyin ja edellytyksin. Niistä on hyvin ”suljetussa piirissä” sovittava.

Hankintoja ei missään tapauksessa voida saada käyntiin Grandellin—Thomas’in linjalla, joten uusista yrityksistä tulisi luopua.

Wille tuntui olevan kovasti hermostunut sen takia, että V. oli esittänyt olevansa syvästi huolissaan Suomen takia (NL:lla on varmasti pahat aiheet mielessä)”.

Hilbertillä oli myös Veltjensin allekirjoitama kirje, jossa tosin hyvin peitetystä muodosta vahvistettiin edellämäinnittu tiedotus. Kirjelmä sai aikaan sen, että siirryin 1. 8. 40 Hilbertin toiminimen palvelukseen lähinnä hoitamaan sotatarvikkeiden hankintojen suoritusta. Toiminta alkoikin välittömästi 2. 8. 40 Veltjensin konttoripäällikön K Baumannin puhelinilmoituksena, jonka mukaan Hilbertin olisi välittömästi matkustettava Berliiniin uusia neuvotteluja varten sekä samalla esitettävä tietoja halutuista tarvikkeista. Valmistin eräänlaisen toivomuslistan Hilbertille, joka vielä samana päivänä lensi Tukholman kautta Berliiniin. ”Muistiinpanoihin” tämä sisältyy päivän tapahtumien merkinnän yhteydessä.

"2/8. Puhelu Berlin Baumann.

WH:n (=Hilbert) olisi tultava mahdollisimman pian Berliiniin, J.V. kutsuu (J. V. = Veltjens)

W. H. starttasi samana päivänä Tukholmaan. Sai mukaansa minulta toivomuslistan, joka täysin epävirallinen.

Grandell sähkötti Suomen lähetystölle Berliiniin pyytäen ilmoittamaan Baumannille, että W. H. saapuu tänään 3. 8. Berliiniin.

"Hilbertin toivomuslistassa

37 Pst.kan.	500 kpl
105—120 kan.	60—120 kpl
150—155 haup.	60—120 kpl
40 it. kan.	40— 60 kpl
Hävittäjä-lentok.	150 kpl
Polttoaineita	25.000 to
Piikkilankaa	
Radiokalusto ("Norjan kalusto")	
Ruudit ja trotyyli"	

"Tähän en ole saanut mitään Pääesikunnan vahvistusta (self made)".

Tästä matkasta lähtikin sitten varsinaisten tapahtumien kulku liikkeelle olosuhteisiin katsoen melkoisen nopeassa tahdissa. Kenelläkään valmisteluihin tavalla tai toisella siihen saakka osallistuneista suomalaisista ei ollut vähäisintäkään aavistusta niistä kahden valtakunnan välisten suhteiden kehityksen muodoista, jotka läheisesti liittyisivät jopa seurausilmiöinä näihin valmisteluihin.

Saksan ja Suomen suhteiden kehitys

Sotatarvikkeiden hankinta

Vajaan viikon kuluttua, 8. 8. 1940, Hilbert palasi matkaltaan mukanaan tärkeä salainen tiedonanto, jota ei toistaiseksi kuitenkaan ollut lupa antaa edelleen kenellekään puolustuslaitoksenkaan edustajalle. "Muistiinpanot" esittävät tiedonannon seuraavasti:

"8/8 -40 W. Hilbert palasi Berliinistä täynnä pyhää henkeä. Vannottaa minua kaikkien pyhien nimessä pitämään jokaisen kirjaimenkin vain o m a n a t i e t o n a n i ennenkuin alkaa kertoa:

- 1) Veltjens on jo valittu huomattavaan erikoistehtävään Suomessa.
- 2) Saksa tulee aivan lähipäivinä panemaan käyntiin aktioonin, jonka tarkoituksena tarjota Suomelle apua. Tämä ei kuitenkaan merkitse mitään muutosta Berliinin ja Moskovan väleissä.
- 3) Veltjens on jo vuodenväliä toiminut kutsuttuna Vierjähresplanin Hollannin talalueen ylijohantajana. Tämän perusteella Göring ja Hitler valinneet hänet tehtävään.
- 4) Koko toiminnan täytyy tapahtua ehdottoman salaisena. Me emme saa asiasta toistaiseksi hiiskua kenellekään, ei edes Grandellille, muista puhumattakaan.
- 5) Veltjens saapuu Suomeen ehkä n. viikon kuluttua. Kysymyksessä asekaupat.

Miten kaikki muuten tulee tapahtumaan, siitä Wille ei ollut perillä, se selviää sitten, kun Veltjens tulee".

Tämän mukaisesti Berliinissä oli siis jo ennen 7. 8. 1940 tapahtunut jonkinlainen periaatteellinen ratkaisu. Ilmeisesti tästä oli sovittu Hitlerin ja Göringin välillä edellisen ollessa käynnillä Berliinissä 4.—8. 8. 1940.¹⁾ Suunnitelman ja sen yksityiskohtien lähempi määrittäminen oli siirretty tapahtuvaksi Hitlerin seuraavan Berliinin oleskelun kuluessa 13.—17. 8. 1940. Tämä tapahtuikin aikaisemmin mainitussa neuvottelussa, johon Göring ja Veltjens oli kutsuttu Hitlerin luo 14. 8. 1940.

"Muistiinpanoissa" nämä tapahtumat tulevat esille 16. 8. 1940 alkaen, jolloin Veltjensin konttoripäällikkö Baumann puhelimitse kehotti Hilbertiä saapumaan seuraavana päivänä Tukholmaan tapamaan hänen "Chefiään" (Veltjensiä). Kohtaamispaikaksi määrättiin hotelli Grand puolen päivän tienoilla. Seuraavana päivänä "suhteiden järjestely" alkoi Helsingissä "muistiinpanojen" esittäessä niistä oman kertomuksensa.

"17/8 klo 17.00 Wille soitti ja kutsui kotiinsa, jossa hänellä vieras. Saavuin Kaivopuistoon lähes klo 18. Perähuoneessa Joseph V. suuri suklaarasia avoimena edessä pöydällä.

¹⁾ Vrt "Barbarossa", s 76

Ensiksi jälleen vaadittiin vakava vaitiolon vala. Sen jälkeen hän alkaa.

- 1) Stalin valmistelelee suurta hyökkäystä Suomeen. H-hetkikin lienee jo päätetty. Se on vielä syksyn aikana, oli jo kerran 15/8.
- 2) Führer on päättänyt, että Suomea ei nyt jätetä yksin.
- 3) Suur-Saksan hallitus lähettänyt hänet, J V:n, neuvottelemaan Mannerheimin kanssa, hänellä on valtakirja, jonka näytti (sidottu nahkakansiin) allekirjoit. Herman Göring Führerin käskystä, J V:lle als "Sonderemissar der Gross-Deutschen Regierung".
Valtakirjassa valtuutettiin J V neuvottelemaan Mannerheimin kanssa sotatarvikkeiden toimituksista sekä "kauttakulkuoikeudesta".
Lisäksi hänellä henkilökohtainen kirje Göringiltä Mannerheimille.
- 4) Koska suunnitelma perustuu salaiseen diplomatiaan, neuvotteluja ei voida lainkaan käydä tavallista dipl.tietä. (15/8) Kivimäki on kuitenkin saanut J V:ltä jonkinlaisen informoinnin ja pyynnön järjestää audienssi Mannerheimin luona seur. päivänä (18/8). 18.8. on kylläkin sunnuntai, mutta J V:llä on kova kiire palata mahdollisesti jo maanantaina Berliiniin. Kivimäki on kirjoittanut J V:n tulosta kuriiritse sekä sähköittänyt myös tänne. Marskin tapaamisen pitäisi tapahtua huomenna 18/8.
- 5) J V:n on edellytettävä, että hänen viestinsä otetaan suopeasti vastaan ja ryhdytään positiivisiin toimiin. Tällaisen vaihtoehdon (toinen vaihtoehto, että hän palaa tyhjin toimin Berliiniin) varalta hän tarvitsee Helsingissä oman toimivan "esikunnan", Hilbert-Terä, jonka kautta yhteydet ja kaikki käytännölliset toimet kehitetään. Tästä syystä, ja koska me varmasti tunsimme hyvin tilanteen ja henkilöt täällä sekä "suomalaisen mentaliteetin", J V halusi neuvotella kanssamme tehtävänsä suorituksesta sekä parhaista menettelytavoista ja "taktiikasta".
- 6) J V oli heti Helsinkiin tultuaan suorittanut lyhyen käynnin Blücherin luona (= Saksan lähettiläs) ja tämän ilmeisen suureksi yllätykseksi tiedoittanut tullessaan tekemään joitakin asekauppoja, joihin Führer oli antanut hyväksymisensä. Kysymyksessä oli yksinomaan

Suomen Norjaan jääneiden tarvikkeiden korvaaminen. Tämä oli siis koko toiminnan ”virallinen nimi”. J V:n ohjeissa, ne oli lyijykynällä kirjoitettu hyvin lyhyinä ”kohtina” yhdelle sivulle, enintään n. 15—20 riviä, määrittiin, että hänen oli neuvoteltava ja ”sovittava” asioista vain Mannerheimin kanssa.

Keskustelua ja ratkaisua ei missään tapauksessa saisi päästää julkisuuteen, ei edes eduskuntaan eikä koko hallituksenkaan tietoon.

Olisiko tällainen mahdollista?

Vastasin, että jos kysymyksessä yksistään aseiden kauppa, M (= Mannerheim) voi sen ratkaista, sen jälkeen on asiaan ehdottomasti kytkettävä eräitä toimeenpanevia elimiä. Esim. rahoista on ainakin koko hallituksen päätettävä.

J V esitti, että jos pääkysymys ratkaistaan positiivisesti, voidaan tavarat heti laivata ja ryhtyä kaupallisiin neuvotteluihin, kauppasopimuksista, rahoista ym vasta ’post festum’, kun tavara on jo maassa. Onko tällainen mahdollista?

M i n ä: Pidän sitä hyvinkin mahdollisena, edellytyksenä, että asiaan vihkiydytetään vain aivan muutamia henkilöitä, esim. Mannerheim, Walden, Grandell, Raatikainen ja me. Laivauksien tullessa suoritettavaksi on keksittävä jokin keino, jolla asia ”paljastuu” vasta aivan viime tingassa.

- 7) J V: Salassapito ja naamioiminen on hyvin mahdollista, jos Mannerheim hyväksyy hänen toisen ehdotuksensa, joka koskee pienehkön saksalaisen j.osaston (n. yksi it. rykmentti) kuljetusta Suomen alueen läpi Pohjanlahden satamasta Pohjois-Norjaan.

Huh. (Siinäpä paukku).

Samassa kuitenkin välähti päähäni, että sehän olisi poliittisesti aivan vaaratonta, koska Führer ja Stalin ovat liittolaisia ja Stalinilla jo kauttakulku Hankoon. Tasapainoa. Jos lisäksi molemmat aktsuunat sekoitetaan toisiinsa, niin silloinhan meidän asekuljetuksemme voivat tapahtua ”saksalaisina” ja meille ei ole toimitettu mitään. Tämä olisi suorastaan nerokas ratkaisu. Toisaalta se myös tekisi helpommaksi hyväksyä saksalaisen osaston kauttakulku, sehän olisi vaatimaton korvaus asetointuksista.

Kuitenkin sanoin J V:lle, että Mannerheim ei voi eikä varmasti yritäkään yksin ratkaista kauttakulkuasiaa. Se on poliittisena juttuna hallituksen ja presidentin päättävä. Mahdollisesti ne voivat pitää jonkin aikaa eduskunnan syrjässä erikoisesti maaliskuun skandaalin (Ulkoas.valiok.) perusteella. Tästä J V sanoi muuten kertoneensa Führerille, joka oli kovasti kauhistunut ja määrannyt, että jollei asiaa voitaisi hoitaa ehdottoman salaisesti, siitä olisi kokonaan luovuttava.

J V. tähdensi, että hän ei saa tehtävässään neuvotella muiden kuin Mannerheimin kanssa. Tietysti jos tällöin päätös suopea, hän luonnollisesti joutuu käytännöllistä toteutusta varten ehkä jo välittömästi tekemisiin joidenkin muidenkin kanssa. Esim. Walden, Ryti, ehkä Witting ja Heinrichs. Göringillä varsinkin se käsitys, että Mannerheim on Suomessa hyvin mahtava herra, joka yksin pystyy ratkaisemaan pienet jutut.

- 8) Saksalle ja Vierjahresplanille on Petsamon nikkeli hyvin tärkeä. Sen saanti ei saa loppua. Jos Moskova alkaa nyt sodan, on miltei varmaa, ettei tuota nikkeliä enää tule. Sota on siis estettävä. Sen tulee kuitenkin tapahtua niin, ettei Saksan ja Venäjän omat suhteet häiriydy. Ribbentropin on jatkettava vilpittömästi rauhanomaista rinnakkaiseloa. Siitä syystä Joachimmin putiikki ei toistaiseksi tiedä yhtään mitään J V:n tehtävästä.

Samalla saadaan Suomelle huomattavaa aseapua, joten Suomen armeija pystyy tehokkaasti ehkä vuosikausien puolustamaan aluettaan, kunnes tilanne selviää. Saksa tulee lisäksi antamaan Stalinin ymmärtää, että uusi sota Pohjolassa on Saksan kannalta hyvin epätoivottavaa. Sekin voi jo riittää estämään iivanat uusista yrityksistä.

- 9) Saksan Norjan joukkojen kannalta on kauttakulku Suomessa aivan merkitykseton. Tarvittava "liikenne" on jopa paljon helpommin järjestettävissä muita teitä, Ruotsikin on myöntänyt hyvin suurien (monien divisioonien) kauttakulkuoikeuksia, joten Suomi voisi pitää tätäkin perusteena.
- 10) Molemmat asiat, aseiden toimitus ja kauttakulkuoikeus olisivat kytketyt yhteen, mutta J V sanoi hyvin ymmärtävänsä, ettei hän voinut M:lle esittää mitenkään kauttakulkuoikeutta ehtona toimituksille.

Ehto olisi oikeastaan se, että ilman saksal. omaa "liikennettä" emme voisi toimittaa meidän sotatarvikelaivauksia salaisina. Näin ne sekoittuisivat yhteen.

Mitä me ajattelimme? Jouduin esittämään yksityisen kantani, koska Wille oli välillä poistunut.

Sanoin:

- 1) Mannerheim hyväksyy ja heti myös ratkaisee kiitollisuudella sotatarvikkeiden toimituksen. Tähän hänellä on oikeus.
- 2) Kauttakulkua Mannerheim ei tule ratkaisemaan, vaan hänen on se esitettävä Rytille ja Kalliolle. Käsitykseni mukaan ratkaisu nykyisestä tilanteesta tulee olemaan myönteinen. Sitä tullaan luultavasti pitämään suurena vapautuksena ja pelastuksena jatkuvasta painostuksesta. Kuitenkin olisi ehdottomasti virhe esittää kauttakulku asetoimitusten ehtona. Silloin se torjuttane. Sen sijaan tulisi erikoisesti tähdentää, että kauttakulku on aivan välttämätön, jotta sotatarvikkeiden toimitus olisi naamioitavissa saksalaisten omaksi kuljetukseksi.

Jokatapauksessa luulen 90 % Suomen kansasta hengittävän helpotuksesta, jos se saisi tietää vaikkapa tästä ehdotuksestakin. — — —

J V. tiesi, että Kivimäen kuriirin piti tulla vasta sunnuntaina vuorokoneella Tukholmasta aamupäivällä.

"Muistiinpanoissa" on edelleen merkitty, että yllälainattu selostus on kirjoitettu lauantain ja sunnuntain välisenä yönä keskustelujen jälkeen. Täten selostus ei voi olla keskustelun sanatarkka toisinto. Samasta syystä siihen on myöskin päässyt tulemaan eräitä ilmeisiä epätarkkuuksia. Niinpä eräänä reunahuomautuksena mainitaan Hitlerin, Göringin ja Veltjensin neuvottelun tapahtuneen Berchtesgadenissa, vaikka kohtaamispaikka on ollut Berliini. Vastaavanlainen epätarkkuus on myös aikaisemmassa, 8. 8. 40:n merkinnässä, jonka mukaan Veltjens olisi tällöin jo noin vuoden päivät toiminut Vierjahresplanin Hollannin talousalueen johtajana. Lienee kuitenkin epätodennäköistä, että Vierjahresplan olisi voinut kohdistaa toimintansa Hollannin talousalueeseen ennen maan miehitystä. Tosiasiallisesti Veltjensin tehtävät sanotussa organisaatiossa olivatkin toiset Hollannin miehitystä edeltäneenä aikana.

”Muistiinpanojen” mukaan,

”J V vielä tiedusteli minulta ”omantunnon kysymyksenä” kuten sanoi, miten luulisin Mannerheimin suhtautuvan siihen, että hän upseerina, vaikkakin maansa erikoisvaltuutettuna, puhuu kaupoista. — Sanoin uskovani M:n ottavan sellaisen ehdotuksen kiitollisuudella vastaan tulipa se mistä ja keneltä tahansa, kunhan sellainen tehtiin ilman poliittisia ehtoja”.

Kenraali Heinrichs on yksityiskohtaisesti selostanut sunnuntaina 18. 8. 1940 Malmin lentokentällä tapahtuneen Mannerheimin lähdön Jyväskylään sekä sitä ennen ministeri Kivimäen kuriirin saapumisen Tukholman vuorokoneella Malmille.¹⁾

Veltjens oli majoitettuna Hilbertin kaupunkiasuntoon Kaivopuistossa. Tehtävänsä salaisuuden takia hän ei voinut käyttää hotellia. Kaivopuistossa odotettiin sunnuntaina klo 16 lähtien kutsua Veltjensille saapua Mannerheimin puheille. ”Muistiinpanot” kertovat illan tapahtumista:

”Klo 19.15 tulee Mannerheimin kutsu J V:lle. Hänet vietään naapuriin yksin. (Hilbertin asunto oli aivan Mannerheimin huvilan läheisyydessä).

Jäämme odottamaan.

JV. palaa klo 22.25.

On hyvin tyytyväinen ja suorastaan iloinen. On kuulemma hyvin pidättyväinen alkoholin kanssa, mutta nyt ehdottaa lasin shampanjaa.

Tulos:

- 1) Mannerheim on heti periaatteessa hyväksynyt asekaupan ja valmis antamaan asianomaiset toimintakäskyt.
- 2) Kauttakulusta hän ei voi päättää, sellainen ratkaisu kuuluu Rytille ja Kalliolle, joiden kanssa J V:n on asetettava yhteyteen.

Tällöin J V. ilmoitti että hänellä on määräys neuvotella vain M:n kanssa.

M. oli miettinyt ja kävellyt edestakaisin, sitten ehdottanut, että hän itse keskustelisi asiasta vielä yöllä Rytin kanssa. Vakuutti, että kielteisessä tapauksessa asia ei mene sen pitemmälle.

¹⁾ ”Heinrichs”, ss 228—229. ”Tienhaarassa”, ss 35—36.

Tähän J V. katsoi voivansa suostua, hänhän ei itse olisi neuvotellut muiden kuin M:n kanssa.

Senjälkeen oli perusteellisesti keskusteltu asiasta, kuten edellä meidänkin kanssamme.

JV. oli myös ilmoittanut, että hänen pitäisi seuraavana päivänä lähettää Berliiniin lyhyt sähkö "jaa" tai "ei" tiedoitukseksi hänen tehtävänsä onnistumisesta.

M. oli luvannut ilmoittaa huomenna aamupäivällä Rytin ja Kallion ratkaisun.

Kohottaessaan sh-lasinsa J V. esitti sen Mannerheimille, tehden peräti mairittelevia vertailuja tämän ja eräiden tunteisiensa muiden marsalkkojen välillä."

Täten päiväkirjamerkinnot ainakin vahvistavat Mannerheimin itse tarjoutuneen suorittamaan kauttakulkua koskevan neuvottelun tasavallan presidentin sekä pääministerin kanssa. Tuolloin ei hänellä enempää kuin kenellä muullakaan voinut olla minkäänlaisia aavistuksia tämän yön tekemisien tai tekemättä jättämisien johdosta vaadittavista tilityksistä noin viisi vuotta myöhemmin. Se lienee katsottava yhdeksi selitykseksi puuttuvista muistiinpanoista.

Kuitenkin voidaan pitää täysin varmana, että Mannerheimin todeksi Veltjensille valtaoikeuksiansa vajavuuden päättämään kauttakulusta omin päinsä, hän on myös tätä todella tarkoittanut. Hänen luonteeseensa ja elämänsänteeseensä ei kuulunut esiintyä ainakaan täysin vieraiden edessä vaatimattomampana tai vähäisemmän päätösvalan omaavana kuin mitä hän todellisuudessa tiesi olevansa. Mutta yhtä vierasta hänen luonteelleen oli myöskin ottaa itselleen valtuuksia tai ratkaisuoikeuksia, jotka eivät hänelle kuuluneet.

Veltjensin tehtävästä sekä hänelle sen suorittamista varten annetuista ohjeista on olemassa yleensä erittäin niukkoja alkuperäistietoja. Eräänä tärkeimpänä, asiallisesti lähes ainoana saksalaiselta taholta toisfaisiksi saatavana on pidetty ministeri Schnurren muistiinpanoa Veltjensin antamasta suullisesta kertomuksesta Auswärtiges Amt'issa elokuun 23 p:nä 1940 hänen palattuaan Helsingistä.¹⁾ Punnittaessa tämän lähteen todistusarvoa siitä, mitä Helsingissä todella tapahtui, ja mitä neuvottelijoiden välillä keskusteltiin, on tähdennettävä muis-

¹⁾ Vrt "Barbarossa", ss 90—92, sekä "Bonsdorff", 1. 12. 1957

tiinpanon "alkuperäisyysastetta". Asiakirjahan on ensiksikin syntynyt Veltjensin suullisen kertoman mukaan Schnurrelle viisi vuorokautta sen jälkeen kun neuvottelu Mannerheimin kanssa Helsingissä tapahtui. Asiakirjasta puuttuu myös Veltjensin merkintä, että hän olisi tarkistanut muistiinpannun selostuksen yhtäpitävyyden hänen kertomuksensa kanssa. Voidaan myös pitää täysin varmana, ettei mitään tällaista tarkistusta ole tapahtunut. Täten selostuksen oikeellisuus on jo asiallisestikin vain Schnurren, ei Veltjensin vastuulla.

Schnurren selostuksen enempi vertailu Helsingissä tehtyjen "muistiinpanojen" kanssa suoritetaan vielä myöhemmin.

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä jo esittää Helsingissä tehtyjen "muistiinpanojen" perusteella vastauksia eräisiin kysymyksiin, joita tutkimus on pitänyt "avoimina" erityisesti Veltjensin tehtävän ja hänen ohjeidensa tulkinnassa.¹⁾ Tärkeimmät näistä vastauksista ovat:

1) Veltjensillä oli mukanaan kirjalliset "ohjeet", joiden perusteella jo valmistelevalle keskustelu 17. 8. 1940 tapahtui. Nämä ohjeet olivat tosin Veltjensin itsensä kirjoittamat, lyijykynällä yhdelle sivulle sekä vastasivat "muistiinpanoissa" esitettyjä kohtia 1—10. Ne oli kirjoitettu erittäin tiivistetyssä, suppeassa muodossa, kukin kohta vain 1—3 riviä. Ne oli ilmeisesti tarkoitettu vain eräänlaisiksi muistin kiintopisteiksi. Sikäli kun tämän tekijä pääsi niitä silmäilemään, niistä olisi ulkopuolisen ollut vaikea, ehkäpä mahdotontakin saada täydellistä järkevää selkoa edes niiden tarkoituksesta. Tämä lienee ollut harkittu varovaisuustoimenpide. Salaisessa diplomaattisessa tehtävässä liikkuvalla lähettiläällä ei saanut olla mukanaan mitään hänen tehtävänsä paljastavaa asiakirjaa. Veltjensin Mannerheimille jättämä valtakirjakin sekä Göringin henkilökohtainen kirje olivat tässä suhteessa melkoisen mitäänsanomattomia. Valitettavasti tutkimus ei ole kuitenkaan tavannut niitä Mannerheimin jäämistöstä.

Jokatapauksessa "ohjeet" sekä ennen kaikkea niihin perustuneet esitykset vaikuttivat erittäin huolellisesti ja tarkoin harkituilta. Onkin pidettävä itsestään selvänä, ettei Veltjensillä ole lähetetty suorittamaan tällaista tehtävää ilman asianomaisten kesken tapahtunutta perinpohjaista keskustelua ja harjaannuttamista hänen tulevaan osaansa Suomessa.

¹⁾ Vrt "Barbarossa", s 83—84

2) Ribbentrop ja Auswärtiges Amt olivat täysin tietämättömiä Veltjensin matkasta ja Helsingin neuvotteluista etukäteen. Saksan ulkoasiainhallinto sai ensimmäiset tiedot asiasta vasta 19. 8. 1940 Blücherin lähettämän eversti Rössingin saavuttua Berliiniin hankkimaan tietoja Veltjensin ilmoittautumisen aiheuttaman hämäännöksen selvittämiseksi. Ribbentropin ja Rössingin on tällöin annettu tietää, että Veltjens on Helsingissä vain Göringin edustajana neuvottelemassa Suomen Norjan miehityksen yhteydessä menettämien sotatarvike-erien korvaamista vastaavanlaisilla Saksan hallussa olleilla sotasaalistarvikkeilla.

Tällaisena asia tuli myös esille Kivimäen ja R von Fieandtin audienssilla Ribbentropin luona samana päivänä, 18. 8. 40. Tällöin ei von Fieandt ollut lainkaan tietoinen näiden asioiden kehittymisestä, joten Ribbentropin selostus on varmasti ollut hänelle todellinen yllätys, kuten Schnurre on muistioonsa merkinnyt.¹⁾

Täten voidaan todeta Göringin informoineen Auswärtiges Amtia vasta Blücherin aiheuttamassa pakkotilassa. Tällöin annetut tiedot olivat kuitenkin "vain puoli totuutta". Veltjensin tehtävälle haluttiin antaa todellista huomattavasti vähäpätöisempi leima, vain joidenkin suomalaisten täysin oikeutettujen vaatimusten mukainen, saksalaisille menettämiensä sotatarvikkeiden palauttaminen ja korvaaminen. Vielä tiedetään, että tämäkin informaatio annettiin samanaikaisesti, kun Helsingistä saatiin lyhyt viesti Veltjensin koko tehtävän onnistumisesta.

3) Schnurren selostuksen mukaan 23. 8. 1940 sanottu Veltjensin tehtävä olisi tällöin muuttunut siten, että saksalaisten **kauttakulku nyt esitettiin pääasiana**, ja siitä aiheutuvat menot tulitaisiin korvaamaan Suomelle sotatarvikkeiden toimituksina.

4) Saksan ulkoasiainministeriötä koskevan "avoimen kysymyksen" vastaus sisältää siis sen, että Hitler ja Göring informoivat sanottua virastoaan vain sen mukaan sekä siinä muodossa, mitä kunakin ajankohtana pidettiin tarkoituksenmukaisena. Tarkoituksenmukaisuuden tosiasiallisuuden sisältö vaihteli taasen miltei päivästä toiseen. Tästä syystä eivät Auswärtiges Amtin sen ajan asiakirjat ole tutkimukselle mitään sellaisia tosiasioita, jotka valaisevat varsinaisia tapahtumia Suomessa.

¹⁾ Vrt "Barbarossa", s 84

Tapahtumien kehittyminen Helsingissä
19. 8. 1940 alkaen

Kaivopuistossa odotettiin maanantaina 19.8.1940 aikaisista aamutunneista alkaen tiedoitusta Mannerheimilta. "Muistiinpanot" kertovat:

"19/8 klo 9.20 J V. kutsutaan M:n luo. 10.05 J V. palaa takaisin.

Asia on selvä.

M. ilmoittaa, että Ryti on antanut ohjeen hyväksyä kaikki ehdotukset sekä taata täydellinen salassapito.

Samalla M. on ilmoittanut, että J V:lle järjestetty tapaaminen Rytin ja Wittingin kanssa klo 13.00 ja heti sen jälkeen Waldenin kanssa. Walden tulee saamaan aamupäivällä M:lta kaikki tarvittavat toimintaohjeet ja orderit.

Rytin ja Wittingin tapaaminen klo 13 järjestetty yksityisluoneistossa, jonne J V. haetaan autolla Kaivopuistosta. Sen jälkeen marmoritaloon Waldenin luo.

J V. palaa Rytin luota 13.40. Ryti kiittänyt ja vahvistanut Mannerheimin antaman tiedon. Kaikista toimenpiteistä J V:n tulisi sopia Wittingin ja Waldenin kanssa. Kallio poissa kaupungista (sairaana?), mutta Ryti kai ollut puhelinyhteydessä yöllä ja hyväksynyt päätökset. J V. sanoi saaneensa sen "Eindruck", että näin on tapahtunut.

Vielä Ryti ehdottanut, että Witting saa lähettää sen "jaa" sähkeen Kivimäelle, josta Mannerheim oli puhunut.

Klo 14.00 J V. Waldenin luona naapurissa marmoripalatsissa. Palaa klo 15.10. Lähetin J V:n toimeksiannosta Baumannille sähkeen "Ja".

Määrännyt Oberst Raatikaisen matkustamaan vielä tällä viikolla Berliiniin valitsemaan tavarat.

Pyytää Terää tulemaan heti puheilleen.

"Muistiinpanoissa" ei ole mitään perusteellisempia merkintöjä edellämmainittujen tapaamisten yhteydessä suoritetuista keskusteluista. Tämä johtuu säilyneiden "muistiinpanojen" silloisesta toisarvoisesta luonteesta. Veltjens kertoi keskusteluista jo tällöin hyvinkin yksityiskohtaisesti ja täydensi kertomustaan myöhemmin useaankin otteeseen. Tarkat selostukset näistä hänen esityksistään samoinkuin yksityiskohtaisemmat päiväkirjatkin sisältyivät niihin kertomuksiin, jotka aikoinaan laadin pääesikunnan sotahistorialliselle toimistolle. Suppeudestaan huolimatta

edellälainatut "muistiinpanojen" otteet kuitenkin riittävät antamaan tyydyttävän kuvan tapahtumien tärkeimmästä sisällöstä sekä suomalaisten viranomaisten osuudesta niihin.

Toiminnan käytännöllistä jatkuvuutta varten tuli "muistiinpanojen" tekijän käynti Waldenin luona olemaan tärkeä. Tästä syystä esitetään tätä koskeva "muistiinpanojen" osa.

"Klo 15.35 Waldenin luona.

Koko sotatarvikkeiden toimitus, kaikki valmistelut, laivaukset, tavarain vastaanotto jätetään minun tehtäväkseni, koska ministeriössä voisi liian moni päästä asiasta "hajulle".

Hankinta tapahtuu normaalina kauppana. D & H:n/Dahlberg & Hilbertin/ ja ministeriön välillä. Minulla on täydet valtuudet kaikkiin yhteysvälineisiin ja siihen apuun, jonka katsotaan tarvitsevani. Konttoriini järjestetään kaksi suoraa puh.yhteyttä ministeriöön. Vain Raatikaiselle annetaan tieto asiasta.

Raatikainen määrätty matkustamaan Saksaan. Hänen kanssaan sovittava ohjelmasta. Grandell informoidaan ja ottaa täällä hankintojen ylijohdon pääesikunnan puolesta. L. Grandellista tulee luultavasti jonkinlainen stal.tarkastaja ja stal.päälliköksi uusi mies. — — —

Kauttakulkua varten jäädään odottamaan JV:n ilmoitusta Berliinistä ja sen mukaan lähetetään edustaja sinne suorittamaan alkuneuvottelut.

Periaatteellinen suostumus on tänään Wittingin toimesta annettu sähköitse Kivimäen kautta edelleen toimitettavaksi Göringille (Ei AA:lle).

Walden pyytänyt JV. jäämään vielä huomiseksi, jolloin Walden haluaa tarjota lounaan.

Walden tuntui erittäin tyytyväiseltä ja sanoi kaiken suunnittelun ja työn olevan nyt aivan uudella pohjalla. Ylimalkaisen arvion mukaan hän katsoi olevan mahdollista solmia hankintasopimus tarvitsematta turvautua eduskuntaan ainakin n. 1.500.000.000:— (1,5 mrd) mk:n kokonaiskauppahintaan saakka.¹⁾ Pyysi tukemaan mahdollisimman edullisten hintojen aikaansaamiseksi.

"Valtioneuvoston päätös tarvitaan vasta sopimusta varten. JV. lupasi, että toimitukset lähtevät liikkeelle heti "ilman so-

¹⁾ Tästä määrästä noin 1.100 miljoonaa markkaa voitiin rahoittaa vuoden 1938 perushankintalain nojalla, koska se oli siihen liittyvän perushankintaohjelman kokonaissummasta, 2.170 miljoonaa, vielä muodollisesti käyttämättä.

pimusta". Näin voidaan valtioneuvosto kokonaisuudessaan vihkiä asiaan vasta myöhemmin sopimusta varten, kun tavarat osin jo maassa."

Nämä Waldenin antamat ohjeet olivat täysin yhdenmukaiset Veltjensin esittämien toivomusten kanssa. Niiden perusteella oli viipymättä ryhdyttävä laatimaan yksityiskohtaista suoritussuunnitelmaa, jota varten Veltjens antoi vielä omat täydentävät ohjeensa koko operaation päälinjaksi. Hankittavien tarvikkeiden valinta tuli jäämään puolustusministeriön silloisen taisteluvälineosaston päällikön eversti Raatikaisen tehtäväksi. Valmistelujen teknisen puolen suorituksessa ei siis voitu käyttää ketään muita asiantuntijoita. "Muistiinpanot" antavat valmistelujen alkuvaiheen laadusta seuraavanlaisen kuvan:

"**T. Raatikainen.** Muokkasimme toivomuslistan. Sen johdosta emme voineet neuvotella Nenosen eikä Svanströmin kanssa, koska "piiri" oli pidettävä mahdollisimman suppeana. Hv.miinojen tarpeen laskemiseksi mittasimme kartalta mairintamiemme suljettavien osien pituuden, laskimme tarvittavan yhden miinan 1,5 metriä kohti, rintama 225 km, siis 150.000 miinaa. Hirveä määrä, mutta ei auta.

A. O. Viitaselta sain tyk.tark:n laskelmat asetarpeesta "lainaksi".

Tykistöä varten olisi myös syytä tutkia, jos löytyy Puolasta saatuja 76 K/02, joita tarvittaisiin vara- ja vaihtokalustoksi, 40 mm:n Bofors it.tykkejä pitäisi myös löytyä (Belgiasta ja Hollannista saatua). Niitä ei Saksa varmasti itse käytä.

Klo 10.00 JV. **Kaivopuistossa** (WH) Grandell mukana ja on saanut tiedon asekaupasta, mutta ei vielä kauttakulusta. JV. selostaa minulle kauppateknillisen suunnitelman.

PIM—D & H—Ruotsi—JV. W & M—OKW.

/puolustusministeriö—Dahlberg & Hilbert—Ruotsi—J. Veltjens Waffen und Munition—Oberkommando der Wehrmacht/
Laivaukset konnossementoit. Ruotsiin, laivat Ruotsin aluevesiä käyttäen. Stettin laivaussatama.

Kaikki toimitukset, pakkaukset ja kuljetukset varikoista Stettiin saatava niin nopeasti järjestymään, että laivaukset ehtisivät samanaikaisesti kauttakulkujoukon laivauksen sekaan.

Arviomme laivausten voivan alkaa n. 20/9, johon kaikkien valmistelujen olisi tähdättävä. Raatikainen on siis saatava vielä tällä viikolla Berliiniin.

Yhteydet. Ei voida käyttää lähetystöjä. Ainoa keino yhteys Dahlberg & Hilbert—J. V. (Baumann). Voidaksemme turvautua puhelin- ja sähköyhteyksiin on nopeasti laadittava käyttökelpoinen ja ”tiirikoimaton” ”code”, jolla ei saa olla mitään systeemiä. Terä laatii ja toimittaa kuriiritse Baumannille. Kaikki posti yksinomaan kuriiripostina molemmin puolin. Witting luvannut päivittäisen yhteyden.” — — —

”20. 8. Tiistai. — — —

Pääsääntö: Jonkin saksalaisen oman ”kauttakulkukaluksen” täytyy saapua ensiksi Suomeen. Meidän laivojen tulee hävitä muiden sekaan.

Tein työskentely-sheemaa eri toimintajaksojen laskemiseksi. Sain jonkinlaisen ”lukujärjestyksen” laskien Raatikaisen matkustavan 22/8, joka siis hetki ”0”.

Laivauspainon ennakoarvio on n. 15.000 tonnia (10 laivaa), ensimmäinen lähtö 20/9, viimeinen laiva esim. 1/12.

Kuljetukset Saksassa junaa kohti keskim. 3 päivää, purkaus ja lastaus Stettinissä laivaa kohti 4 päivää, purkauksiin ja kuormauksiin Saksan varikoissa myös 1 viikko erää kohti. Siis Raatikaisen saatava esim. erä ainakin n. 2.000 tonnia vastaanotetuksi ennen 5/9 ja senjälkeen jatkuvasti ainakin 2.000 tonnia viikossa. Hirveä urakka yhdelle miehelle.

Klo 9.00 Raatikainen—Grandell.

Grandell teki omia korjauksiaan toivomuslistaamme, pienseni esim. pst.tykkien määrän 200:aan. Vastustelin tätä sanoen, että on otettava kaikki mitä saadaan.

Sovittiin, että Raatikainen lähettää mahdollisimman usein (päivittäin) sovitun salakielen mukaisina salasähkeinä (koska emme ehdi saada omaa codiamme ennen Raatikaisen lähtöä) lähetystön—UM:n kautta Grandellille ilmoittaen saatavissa olevan ”tavaran” määrät ja hinnat. Grandell vahvistaa samaa tietä mahdollisimman pian, mitä otetaan ja sen mukaan Raatikainen päättää kaupan ja määrää tavaran pakattavaksi lähetystä varten.

Lähetykset kutsuu (Abrufung) Baumann laivausohjelman mukaisesti varikoilta Stettiniin.

Baumann ilmoittaa, että tavarat lähetetään heti Raatikaisen valittua ne, vaikkei hinnoista tiedettäisi mitään. Se voidaan sopia myöhemmin.

Raatikaisen lähtövalmistelut käynnissä. Matka — lähtö torstaina 22/8 — tapahtuu ”Walter Bergströmin” nimellä, myös passi vastaavasti.

Raatikaisen oma osasto, ei edes Ahlfors, saa tietää matkasta muuta, kuin Tommi on matkalla, ehkä Boforsissa.

Klo 13.00. Waldenin lounas Savoyssa. — — —

Walden saa selostuksen suunnitelmistamme pitäen niitä hyvinä. Ehdotan, että laivauksen alettua, meidän tavaramme kuormataan erillisiin juniin Suomen satamassa ja lähetetään aivan kuin saksalaisina junina pohjoiseen. Sopivilla risteys- asemilla meidän junamme pysäytetään ja ohjataan meidän varikkoihimme. Hyväksytään.

Walden pyytää JV:n ilmoittamaan mahdollisimman pian, milloin Mannerheimin edustajan tulee olla Berliinissä kauttakulkuneuvotteluissa. M. on jo luultavasti valinnut edustajansa (Paavo T ?), joka ei kuitenkaan vielä tiedä asiasta.

Hän tiedustelee JV:ltä, eikö hän (Saksan hallitus) voisi jotenkin tukea Suomea Moskovassa nikkelineuvotteluissa. JV sanoi Wittingin puhuneen samasta asiasta. Hän epäilee kuitenkin ettei sellainen käy, koska Berliinin ja Moskovan suhteet kovin delikaatit. Mutta Saksan on saatava sovittu nikkelimäärä 60 %, sitä ei saa vaarantaa. Tämän varmistamiseksi on "symbolinen" kauttakulku lähinnä ajateltu. JV. uskoo tämän myös riittävän, se on myös Saksan hallituksen (AH:n) kanta. /AH = Adolf Hitler/.

Iltapäivällä JV. matkusti pois.

Seuraavana päivänä, 21. 8. 1940 Baumann Berliinistä ilmoitti puhelimitse Veltjensin tulleen perille sekä sai samalla ohjeet Bergström'istä, jonka hän lupasi ottaa vastaan Tempelhofin lentokentällä.

Berliinissä Bauman ohjasi Raatikaisen asianomaisiin OKW:n osastoihin, ja Raatikainen saattoi välittömästi aloittaa saatavissa olevien tarvikkeiden tarkastuksen varikoissa eri puolilla maata. Hänen ensimmäisen sähkönsä Grandell sai maanantaina, 26. 8. 40. Muutaman päivän kuluttua hänen työhönsä tuli pysähdys. Saksan valvontaviranomaiset olivat saaneet selville operaatiosta vuotaneen tietoja joillekin asiaankuulumattomille. Ilmeisesti epäiltiin aluksi Raatikaista, kunnes 4—5 päivän kuluttua juttu oli selvitetty, Raatikainen vapautettu epäilyistä, ja työ pääsi jatkumaan.

"Muistiinpanojen" mukaan Baumann tiedotti tapahtuneesta puhelimitse 3. 9. 40 mainiten kuitenkin vain Raatikaiselle tulleen joitakin muodollisia vaikeuksia.

Kauttakulkusopimus ja sen edistyminen Kauttakulun tarkoitus ja perusteet

Sodanjälkeisissä suomalaisissa arvostuksissa ja tulkinnoissa on saksalaisten sotilaallisiin voimiin kuuluneiden osastojen sekä niiden tarvikkeiden kauttakulun sallimiselle Suomen alueen läpi annettu tärkein merkitys kaikista syksyn 1940 tapahtumista. Täten on ymmärrettävissä, että jokainen pieninkin näihin ratkaisuihin liittyvä tosiasia tai sellaiseksi tulkittavissa oleva yksityiskohta on joutunut erittäin monipuolisen tarkastelun kohteeksi. Tosiasioiden lähteistön niukkuus tekee myös samoin käsitettäväksi pyrkimykset saattaa monasti täysin merkityksettömätkin seikat tulkinnallista tietä "ansiottomaan tärkeysjärjestykseen".

Tästä samasta syystä on myöskin tämän tekijän aikaisempia selostuksia osin kiistetty, koska esityksissä ei tuotu esille suoranaisia asiatietojen viitteitä lähdemainintoina. Tämän vajavuuden poistamiseksi toimintaan osallistuneen vähäpätöisen sivutekijän näkökulmasta laaditut "muistiinpanot" sisältävät joitakin täydentäviä ja selventäviä tosiasioita, sinänsä vähäarvoisia, mutta aikaisempaa kokonaiskuvaa kuitenkin tukien.

Ensimmäisenä, todella tärkeänä ja vaikuttavana tosiasiana on pidettävä itse kauttakulkuoikeuden periaatteellista lähtökohtaa. Tähän liittyy myös se tapa, jolla ratkaisu Suomen taholta tapahtui 18.—19. 8. 1940.

Selvitettynä ja riidattomana on jo omaksuttu tosiasia, jonka mukaan Veltjens teki Saksan hallituksen esityksen asiassa Mannerheim'ille 18. 8. 1940. Täysin omaksuttuna voitaneen myöskin pitää seuraavaa vaihetta, että Mannerheim kieltäytyi välittömästi antamasta esitettyyn toivomukseen minkäänlaista ratkaisua, koska sellainen ylitti hänen valtaoikeutensa. Edelleen katsottaneen Mannerheimin itsensä vahvistamana luotettavaksi tieto, että hän tarjoutui hankkimaan Veltjensille Suomen päättävien viranomaisten, pääministerin ja tasavallan presidentin ratkaisun seuraavaksi päiväksi.

Mitä on sitten todellisuudessa tapahtunut senjälkeen, kun Veltjens poistui Mannerheimin asunnosta klo 22:n paikkeilla 18. 8. 1940 seuraavaan aamuun klo 9 mennessä? Näiden tapahtumien päättely ja tulkinta perustuu ensiksikin asianomaisten, Mannerheimin, Rytin ja Wittingin omiin lausuntoihin sodan jälkeen, noin viisi vuotta myöhemmin. Mitään

näiden suomalaisten päähenkilöiden tai heidän virastojensa kirjallisia muistiinpanoja tai sellaisiksi soveltuvia muita asiakirjoja ei ole saatu käytettäväksi. Toisen osapuolen, Saksan, puolesta esiintyneen päähenkilön Veltjensin antamana selostuksena on käytetty etupäässä vain aikaisemmin mainittua Saksan ulkoministeriön virkamiehen ministeri Schnurren laatimaa selostusta keskustelusta Veltjensin kanssa 23. 8. 40.

Kun tätä Schnurren kertomusta joudutaan seuraavassa erältä kohdin käyttämään muiden tietojen vertailuun, on välttämätöntä esittää se tässä täydellisenä. Mahdollisten pienimpienkin ristiriitaisuuksien välttämiseksi eri tulkintojen välillä sanottu asiakirja esitetään sellaisena käännöksenä, jonka prof A Korhonen on laatinut.¹⁾

”Everstiluutnantti Veltjens kävi tänään (so 23. 8.) aamupäivällä luonani Herra Valtakunnanmarsalkan kehotuksesta tehdäkseni minulle selkoa neuvotteluistaan Helsingissä.

Herra Veltjens on Helsingissä neuvotellut sotamarsalkka von Mannerheimin (ja pääministeri Rytin kanssa. Hänen neuvottelujensa aiheena oli kysymys materiaalin ja siihen kuuluvan miehistön (etupäässä ilmatorjuntatykistöä, tykistöä, ampumaravikkeita, bensiiniä) kauttakuljetuksesta Suomen läpi Kirkkoniemien ympäristöön sijoitetulle yhdelle vahvistetulle saksalaiselle divisioonalle. Suomalaiset ovat heti myöntyneet ja ovat myös valmiita asettamaan omaa tonnistoaan käytettäväksi. Kuljetukset ohjataan siten, että saksalaiset laivat noudattavat malmilaivojen säännöllistä reittiä Luulajaan, sitten poikkeavat itään ja laskevat maihin Tornioon. Sieltä (so. jatkuu) kauttakuljetus edelleen rautateitse Rovaniemelle ja sitten Jäämeren tietä Petsamoon. Herra Veltjens on saanut Herra Valtakunnanmarsalkalta tehtäväksi panna heti paikalla alkuun tämän kauttakulun teknillisen toteuttamisen yhdessä asiaankuuluvien sotilasjohtojen kanssa. Ensimmäinen kuljetus lähtee matkaan jo ensi viikolla. Myös huoltokuljetukset Kirkkoniemeen vastaisuudessa sijoitettaville joukoille tulevat jatkuvasti tapahtumaan samaa tietä Suomen kautta.

Tästä kauttakuljetuksesta suomalaisille aiheutuvat menot me hyvitämme ja tasoitamme sotatarvikeluovutuksilla. Herra Veltjens on ilmoittanut suomalaisille, että me olisimme valmiita vapauttamaan (so. takavarikosta) sen suomalaisen materiaalin, joka vielä on Norjan satamissa sekä suorittamaan

¹⁾ ”Barbarossa”, ss 90—92

korvausluovutuksia. Tällöin ei, mikäli mahdollista, luovuteta mitään saksalaista materiaalia, vaan etupäässä sotasaalisaseita, jotta olisi helpompi pitää tämä liiketoimi salassa. Asekaupat hoidetaan ruotsalaisen toiminimen välityksellä, joten välitön saksalaisten ja suomalaisten kesken tapahtuva asekauppa ei ole todistettavissa.

Riippumatta näistä määrältään rajoitetuista luovutuksista tulee Johtajan ohjeen mukaisesti luovuttaa Suomelle hyvin suuri määrä maamiinoja. Koska tässä on kysymys huomattavan suuresta summasta, on Herra Valtakunnanmarsalkka antanut Herra Veltjensille valtuuden luovuttaa nämä maamiinat luotolla. Suomalaiset ovat edelleen pyytäneet suurehkoa määrää hävittäjäkoneita. Heille on varmasti luvattu ranskalaismallisia Morane-lentokoneita sotasaalisvarastosta. Tähän mennessä on ollut puhetta noin 150:stä tämän tyyppisestä hävittäjästä. Suomalaisten toivomukseen saada 150 pommituskonetta ei toistaiseksi ole suostuttu. Herra Veltjens on pääministeri Rytiltä hankkinut lupauksen jonkinlaisesta etuosto-oikeudesta kaikkiin mineraaliesiintymiin Suomessa, Petsamo mukaan luettuna.

Minun (so. Schnurren) kysymykseeni olisivatko suomalaiset nähneet hänen keskusteluissaan Saksan taholta jotakin rohkeaa taistella Venäjää vastaan, vastasi Herra Veltjens suunnilleen seuraavaan tapaan:

Hän oli ohjeensa mukaisesti hillinnyt kaikkea suomalaisen optimismia saada Saksalta välitöntä apua uudessa sodassa Venäjää vastaan. Kuta enemmän aikaa voitetaan, sitä edullisempää se on Suomelle. Toiselta puolen olivat sotamarsalkka von Mannerheim ja pääministeri Ryti sanoneet, että Suomi aikoo taistella viimeiseen mieheen asti. Hän, Veltjens, oli siihen lisännyt myös Herra Valtakunnanmarsalkan henkilökohdaisen käsityksen olevan, että huomioonottaen nykyisen poliittisen tilanteen Suomella ei myöskään ole mitään muuta vaihtoehtoa kuin puolustautua viimeiseen mieheen asti, koska Venäjällä ei uudessa sodassa voi olla muuta päämäärää kuin Suomen tuhoaminen.

Herra Veltjens tiedusteli, olemmeko me jo puhuneet venäläisille jotakin kauttakuljetuskysymyksestä. Minä sanoin herra Veltjensille, että Auswärtiges Amt ei ole virallisesti tekemisissä näiden kysymysten kanssa ja että Johtajan täytyy vielä ratkaista kysymys tiedonannosta venäläisille. Siihen mennessä ei meidän puoleltamme tapahtuisi mitään.

Kenraali Thomas (so. OKW:n sotatalous- ja varustusviras-

ton päällikkö) soitti minulle tänään iltapäivällä, että suomalaisten toivomusluettelo on nyt hänen luonaan. Hän lähettää sen edelleen Herra Valtakunnanmarsalkalle. Johtajan ratkaisutavaksi täytyy jäädä, mitä siitä voidaan luovuttaa. Me sovimme, että minä käyn huomenna sitä hänen luonaan katsomassa.”

Aikaisemmin on jo tähdennetty edellälainatun asiakirjan tosiasiallista luonnetta — juriidisena todistuskappaleena. Se on Schnurren laatima ja esittää hänen saamansa käsityksen Veltjensin kertomuksesta. Mutta tältäkin osaltaan selostus sisältää tietenkin vain sen, mitä Veltjens suvaitsi kertoa, ei suinkaan ehdottomasti sitä, mitä Helsingissä todellisuudessa tapahtui. Tästä näkökulmasta sekä selostuksen sisältämän pääasian perusteella on todettava Veltjensin esittäneen Schnurren kautta *Auswärtiges Amt*lle melkoisessa määrin ”muunnettua totuutta”. Niinpä hän jo tällöin hyvin tiesi sotatarvikkeiden ”rajoitettujen luovutuksien” tulevan kokonaisarvoltaan nousemaan lähes kymmenkertaiseksi Suomen Norjassa menettämien tarvikkeiden arvoon verrattuna.

Veltjens oli Helsingissä Saksan hallituksen valtuutettu edustaja. Palattuaan Berliiniin 20. 8. 1940 hän on varmasti antanut valtakirjansa allekirjoittajalle ja esimiehelleen Göringille sekä suullisesti että kirjallisesti yksityiskohtaisen **todellisen raportin** toiminnastaan. Vain tämä raportti voisi olla ehdottoman pätevä todistuskappale, jossa myös ilmeisesti selostetaan, kenen kaikkien suomalaisten johtomiesten kanssa Veltjens täällä oli kosketuksessa, sekä mitä itsekukin näistä tällöin lausui, lupasi tai pyysi. Toisaalta on varmaa, ettei tämä raportti ole koskaan voinut joutua *Auswärtiges Amt*’in papereihin, ei edes sen virkamiesten nähtäväksi. Toistaiseksi se ei liene tullut esille Luftfahrtministeriuminkaan löydettyjen papereiden joukosta. Hyvin todennäköisesti asiakirja on kuulunut tämän ministeriön arkiston siihen osaan, joka tuhoutui Berliinin pommituksissa. Veltjensin omien papereiden joukossa oli raportin kaksoiskappale, mutta hänenkin arkistonsa tuhoutui liittolaisten palopommien hävittäessä täydellisesti Charlottenburgin kaupunginosan, jonka Berliner-Strassen varrella Veltjensin oma toimisto sijaitsi.

Näin ollen jää **tosiasiaksi**, ettei Veltjensin Helsingissä 18.—19. 8. 1940 käymistä neuvotteluissa ole tutkimuksen käytettävissä mitään hänen **autenttista raporttiaan**. Schnurren muistiota 23. 8. 1940 ei kriittisesti arvostellen voida asettaa tällaisen raportin asemaan.

Vastaavasti ei myöskään ole olemassa riittäviä perusteita antaa mil-
lekään Schnurren selostukseen sisältyvälle yksityiskohdalle historialli-
sen tosiasian arvoa Helsingin tapahtumien erittelyssä. Täten niiden pe-
rusteella ei myöskään voida suorittaa päteviä tulkintoja puoleen eikä
toiseen Veltjensin tehtävästä, sitä varten annetuista ohjeista, ei myös-
kään hänen käymiensä neuvottelujen kulusta.

Asiakirja on tyydyttävä ottamaan sellaisena kuin mitä se olikin.
Siinä mielessä se onkin selvä ja yksiselitteinen. Se vahvistaa laatijansa
meilläkin hyvin tunnetulla selväpiirteisyydellä yksinomaan sen version,
kuvan tapahtumista, joka haluttiin tuona ajankohtana antaa Ribben-
tropille ja hänen Auswärtiges Amt'illeen. Kaikkien muiden tulkintojen
muodostaminen siitä on kuvittelua ja sellaisena perusteetonta.

Tämän yleisarvioinnin nojalla voidaan luopua "raportin" yksityis-
kohtien tähänastisten, osittain värikkäittenkin tulkintojen lähemmästä
tarkastelusta ja erittelystä. Kaikki sellaiset tulkinnat, jotka pitävät läh-
tökohtanaan sanottua Schnurren selostusta **samastettuna Veltjensin ra-
portiksi**, voidaan enemmittä perusteluitta siirtää tutkimukselle pätevien
historiallisten tosiasioiden piirin ulkopuolelle. Tällaisten tulkintojen
kohteiksi ovat joutuneet esimerkiksi seuraavanlaiset kysymykset:

- Esittikö Veltjens 18. 8. 1940 Mannerheimille **ensimmäisenä pää-
kysymyksenä** kauttakulun myöntämisen vai sotatarvikkeiden han-
kintamahdollisuudet Saksasta?
- Kumpiko edellämainituista esityksistä oli Veltjensin varsinainen
päätehtävä ja siis hänen työnantajansa, Saksan hallituksen todel-
linen päämäärä, johon neuvottelujen kautta pyrittiin?
- Oliko Veltjensillä mitään täsmällisiä **ohjeita** neuvotteluaan varten
ja mitä nämä ohjeet olisivat sisältäneet?
- Mitä ja missä järjestyksessä Veltjens esitti Mannerheimille kah-
denkeskisessä neuvottelussa 18. 8. 1940?
- Oliko kauttakulun myöntäminen **ehtona** luvatuille sotatarvikkei-
den toimituksille, vai päinvastoin, sotatarvikkeiden toimitus jon-
kinlainen korvaus tai palkkio kauttakulun myöntämisestä?
- Ketä suomalaisia johtohenkilöitä Veltjens todella tapasi 18.—19. 8.
1940, ja kuka näistä ratkaisi mitäkin tällöin esilletulleista kysy-
myksistä?

Edellämainittujen lisäksi on niihin liittyen pohdittu useitakin sivukysymyksiä, jotka kohdistuvat lähinnä tapahtumasarjan suomalaisiin vaiheisiin. Näihin kysymyksiin ei edes tähän mennessä löydettykään saksalainen lähdeaineisto anna minkäänlaista valaistusta.

Erityisesti on myös syytä viitata tutkimuksiin, jotka eivät tunne tai tunnusta Veltjensin toimineen Helsingissä Saksan hallituksen edustajana. Tällainen tutkimus nojautuu usein tunnepitoisesti valittuun lähtökohtaan, jolla ei ole tukenaan heikoimpiakaan historiallisia tosiasioita.

Saksan kannalta kauttakulun aikaansaamisella oli syksyllä 1940 kaksi selvästi erillistä tarkoituspäämäärää.

Ensimmäinen niistä, se joka **tapahtumahetkellä** oli joltisellakin varmuudella nähtävissä ja joka tuntui Suomenkin kannalta aivan ilmeisesti sekä myös maan tilanteessa ratkaisevalta, oli kauttakulun välitön vaikutus ja merkitys molemmille osapuolille.

Kaikki aikanaan todetut tosiasiat viittasivat selvästi siihen, että Saksa oli vakuuttunut Moskovan hautovan uutta hyökkäystä Suomea vastaan.¹⁾ Tämä sota Saksan oli ehdottomasti estettävä. Se olisi pahasti sekoittanut jo työn alaisena olevat seuraavan vuoden toiminnan piirustukset. Lisäksi tiedetään myös täydellä varmuudella, ettei Saksa silloin ollut vielä läheskään valmis suureen sotaretkeensä itäänpäin. Sen oli saatava aikaa ainakin seuraavaan kevääseen. Uuden sodan puhkeamisen estäminen Pohjolassa oli Saksan silloiselle strategialle niin vitainen edellytys, että sen saavuttamiseen oli pyrittävä kaikilla keinoilla. Se oli yksinkertaisesti tavalla tai toisella saatettava onnelliseen päätökseen.

Saksan Pohjois-Norjassa silloin olleiden sotavoimien täydennyksen ja huollon kannalta sovituissa laajuudessa toteutettu kauttakulku Suomen alueen läpi oli vailla käytännöllistä merkitystä. Huomioonottaen sen haitallisen ärsytysvaikutuksen, minkä toiminta voisi aiheuttaa Neuvostoliiton liittolaisen puolella, tämän yhteyden aikaansaaminen ei voinut olla mitenkään järkevästi perusteltavissa yksinomaan tällaisena **huoltokysymyksenä** silloisessa tilanteessa.

Sensijaan laskettiin kauttakulun osoittavan täysiselitteisesti Neuvostoliitolle Saksan tärkeiden intressien vaativan "status-quo" säilymistä.

¹⁾ Tämän vahvistavat myös sodan jälkeen löydetty saksalaiset asiakirjat. Vrt. "Barbarossa", ss 99—101.

Toimenpiteen laskettiin myös jyrkkyydellään saavan Moskovan vakuutuneeksi siitä, että Saksa ei tulisi kaihtamaan äärimmäisiäkään voimakeinoja tilanteen, "rauhan", säilyttämiseksi Pohjolassa. Tämän laskelman olemassaolo sekä myös sen paikkansapitävyys vahvistuivat sitten Hitlerin ja Molotovin välisissä keskusteluissa Berliinissä 12.—13. 11. 1940. Kauttakulun vaatimattomuuden yhtenä selityksenä olisi myös, että sen laskettiin sellaisenakin, symbolisena, antavan suomalaisille moraalista tukea ja vahvistusta. Tämä yhdessä aseistuksen ja varustuksen vahvistamisen kanssa lisäisi suomalaisten omaa vastustuskykyä sekä sotilaallista voimaa. Täten maa pystyisi tarvittaessa itsekin omin voiminsa puolustautumaan riittävän kauan aikaa, kunnes Saksa valmistelujensa päätyttyä olisi valmis toimintaan.

Kauttakulun vähäinen mittakaava tukee myös voimakkaasti sitä aikoinaan Veltjensin esittämää perustelua, että operaatio katsottiin välttämättömäksi Suomelle luovutettavien sotatarvikkeiden laivausten saalamista varten. Tämä tulos, vaikka se olisi ollutkin vain jonkinlaisen tekosyyin varassa, saavutettiin toiminnan aikana täydellisesti.

Välittömän sekä seuraavan lähimmän ajan vaikutuksen piiriin oli edelleen laskettavissa pyrkimys Petsamon nikkelin toimitusten jatkuvuuden turvaamiseen. Saksan valtakunnallisten kokonaisuohjelmien kannalta tämä tekijä, Petsamon nikkelin saanti, oli arvojärjestyksessä ehkä huomattavasti tärkeämpikin kuin koko Pohjois-Norjassa oleva miehitysarmeija.

Veltjensin suomalaisilla vastaneuvottelijoilla ei tietenkään ollut mitään mahdollisuuksia edes nähdäkään ehdotuksen erilaisia perusteita eikä tarkoituksia. Mutta heille oli myös täysin toisarvoista, mitkä Saksan todelliset pyrkimykset ja näkökohdat olivat. Heidän tehtävänään oli arvioida ja ratkaista kysymys yksinomaan Suomen valtakunnan intressinä. Tällaisena ehdotuksen nähtiin merkitsevän yksinomaan etuja, jopa suoranaista pelastusta uhkaavasta uudesta sodasta ja siinä piilevästä perikadosta. Kohtuudella ei myöskään voida vaatia, että Mannerheim, Ryti tai muut suomalaiset johtajat olisivat voineet edes vaatimattomallakaan todennäköisyydellä päätellä, mitkä pyrkimykset tai perustelut Saksan hallituksella todella oli esitystensä takana. Eihän kaikkien käytettäväksi saatujen aineistojen ja lähteistöjen perusteella

tässä suhteessa pystyttyä vielä nykyisinkään, miltei neljännesvuosisata myöhemmin tekemään asiassa mitään varmoja päätelmiä.

Toisena kauttakulun aikaansaamisen alkuperäisenä päämääränä voidaan ajatella pyrkimystä huoltotien avaamiseen ja varmistamiseen hyvissä ajoin etukäteen seuraavan vuoden sotatoimia varten Lapin sotänäyttämöllä toimintaan asetettavalle armeijalle. Tätä tarkoitusta varten toimintaa onkin pidettävä Saksan kannalta arvostellen hyvin perusteltavissa olevana ja kaukonäköisenä. Edellyttäen strategisen toimintasuunnitelman, "Barbarossa"-idean, jo tällöin olleen valmiina, saksalaisten täytyi ottaa huomioon, ettei heidän pohjoisimpia sotavoimiaan voitaisi ehkä jatkuvasti huoltaa Norjan kautta eikä Ruotsin myötämielisyyteen rajattomasti luottaen. Toisaalta tämän näin pitkälle tähtäävän päämäärän huomioonottaminen on täysin hypoteettinen. Eihän "Barbarossa"-suunnitelma ollut esimerkiksi elokuusa 1940 päässyt vielä kunnolla siementymäänkään. Sen suuripiirteinen hahmottelukin edistyi useitten vaiheitten kautta vasta vuoden vaihteessa jonkinlaiseksi kokonaisuudeksi.

Tässä yhteydessä tämä "päämäärä" onkin otettu esille vain siitä syystä, että Veltjensin ehdotuksen mukaisesti rakennettu melkoisen hento Lapin yhteys muodostui todella vuosina 1941—1944 Saksan Lapin armeijan varsinaiseksi huoltoväyläksi.

Mutta siinäkin tapauksessa, että käytettävissä olisi nyt yhtenäinen ja aukoton tosiasioiden yhdistelmä osoittamassa tämän todellisen toiminnan olleen jo elokuussa 1940 Saksan hallituksen edustajan tekemän ehdotuksen päämääränä, mitkään näistä tosiasioista eivät olleet ratkaisusta päättävien suomalaisten johtajien tiedossa, nähtävissä eikä heidän harkittavanaan. Arvosteltaessa heidän ratkaisuaan voidaan taasen kohtuudella ottaa huomioon vain ne tosiasiat, jotka olivat määräämässä aikanaan tehdyn päätöksen.

Kauttakulun käytännölliset toimenpiteet

Edellisen selostuksen mukaisesti hyväksyttiin Veltjensin tekemä ehdotus yhden tykistö- ja it-tykistö-osaston kuljettamiseksi Suomen alueen läpi Kirkkoniemeen. Mannerheimille kauttakulkua ei esitetty minkäänlaisena sotatarvikkeiden toimituksen ehtona, vaan toimituksiin

liittyvänä ja niiden salaamiseksi tarvittavana erikoistoimenpiteenä. Sellaisena sen käsittivät myös muut suomalaiset johtajat. Suomalaisille Veltjensin ehdotus merkitsi kuitenkin ennenkaikkea selvää todistusta siitä, ettei Suomi voinut senjälkeen enää kuulua Saksan poliittisessa näkökentässä Moskovan intressipiiriin.

Suomalaisissa tutkimuksissa on annettu melkoisen keskeinen merkitys suomalaisten johtomiesten välisille yhteyksille ja mahdollisille yhteyden otoile 18. ja 19. päivän välisenä yönä elokuussa 1940. Näitä mahdollisuuksia on tutkittu tarkoituksena saada niiden perusteella osoitetuksi epätodennäköiseksi joidenkin johtajien, lähinnä Rytin ja Kallion, osallistuminen tehtyyn ratkaisuun, jonka Mannerheim ilmoitti Veltjensille noin klo 9.30 maanantaina 19. 8. 1940. Jollei esimerkiksi Ryti ollut yön aikana tavattavissa puhelimitse, hän oli kuitenkin pääkaupungissa jo maanantai-aamuna hyvissä ajoin ennen Mannerheimin ja Veltjensin tapaamista, jolloin Mannerheim ilmoitti Rytin hyväksyneen kaikki Veltjensin ehdotukset. Mutta loppujen lopuksi tämäkin "avoin" kysymys jää aivan toisarvoiseksi, koska Ryti samana päivänä klo 13 otti vastaan Veltjensin vahvistaen silloin Mannerheimin antaman enakkotiedon. Samoin on merkitystä vailla epäily, ettei Ryti olisi voinut edellisenä yönä saada puhelimitse yhteyttä presidentti Kallion kanssa. Siihen hänellä oli erittäin hyvä mahdollisuus vielä maanantaina ennen klo 13 tapahtunutta Veltjensin tapaamista. Mitään varmoja todisteita sanotusta yhteydestä ja vastaavasti siitä, oliko Kallio tietoinen ratkaisusta, ei ole toistaiseksi olemassa. Ainoa käytettävissä oleva tosiasia on "toisenkäden" tieto, Veltjensin antama selostus tapaamisesta Rytin kanssa. "Muistiinpanojen" mukaisesti hän tällöin kertoi saaneensa sen "Eindruck" — vaikutelman — että Ryti oli ollut yhteydessä Kallion kanssa, ja jälkimmäinen antanut ehdotukselle hyväksymisensä.

Hyväksyminen oli jokatapauksessa kiistaton tosiasia. Ulkoministeri Wittingin myöhempi väite, ettei hän lainkaan tuntenut asiaa, kumoutuu myös sillä, että ministeri Kivimäki sai 19. 8. 1940 Berliiniin Wittingin lyhyen sähkeen "Ja", jonka merkityksen vastaanottaja tuns. Edelleen Witting oli Rytin seurassa Veltjensin audienssilla klo 13. Hän esiintyi myöskin melkoisen aktiivisesti seuraavien viikkojen aikana erikoisesti saadakseen Veltjensin kautta tukea Molotovia vastaan varsinkin nikkeliasioissa. Kuitenkin on tässä tähdennettävä, että edellä-

mainittu Wittingin puolustukseen muka esittämä väite perustuu sekin vain "toisenkäden" tietoon.

Veltjensin matkustettua 19. 8. 1940 takaisin Berliiniin jäätii odotamaan hänen viestiään kauttakulkua koskevia toimenpiteitä varten. Tällaisena ensimmäisenä toimenpiteenä hänen konttoripäällikkönsä Baumann ilmoitti 27. 8. 40 puhelimitse, että kahden suomalaisen neuvottelijan — Mannerheimin edustajina — tuli olla Berliinissä perjantaina 30. 8. 40. Tämä viesti toimitettiin välittömästi edelleen Waldenille, joka "muistiinpanojen" mukaan (27. 8. 1940)

"ilmoittaa, että P. Talvela saa määräyksen lähteä, mukanaan esiupseeri, joka tulee toimimaan kauttakulun juoks. asioiden byrån päämiehenä täällä (luultavasti M. K. Stewen). Sopivat vielä tänään Kallion, Rytin ja marskin kanssa kaikista muodollisuuksista sekä haluavat samalla Kallion ohjeet ja toivomukset lähiajan ratkaisuja varten (Kallio on ollut sairaaloi- nen ja paraikaa Kultarannassa). Ollut 23.—24. 8. ainakin käynnillä.

Ilmoitamme Waldenille lähtevämme WH:n (Hilbert) kansa viikon vaihteessa automatkalle Turku—Rauma—Pori—Vaasa tutkimaan satamaoloja. Svante Sundman ja Nordström seuraavat mukana Waldenin toivomuksesta.

28. 8. Walden ilmoittaa marskin kutsuneen Paavo T:n illalla luokseen.

29. 8. Paavo T ja Stewen määrätty lähtemään tänään Berliiniin, annamme kaikki osoitteet. Kerätään materiaalia Stewenille. Sähke Baumannille naapureiden tulosta Tempelhofiin 30. 8. Tukholman koneella.

30. 8.—2. 9. Ajoimme WH:n kanssa reitin Turku—Pori—Vaasa. Ehdotan Vaasaa tulosatamaksi, sieltä mukavimmat yhteydet kaikkiin meidän varikkoihin. Satama myös hyvin "eristettävissä".

Tämän tiedustelun perusteella Vaasa määrättiinkin tulosatamaksi, johon laivaukset ainakin alkuvaiheessa ohjattaisiin. Samana päivänä, 2. 9. 40 saapuivat kenraali Talvela ja everstiluutnantti Stewen Berliinistä, jossa neuvottelut saksalaisten ilmavoimien ye-upseerien kanssa olivat tapahtuneet Veltjensin toimistossa. Lopullisten yksityiskohtaisten suunnitelmien laatimista varten saapuisi saksalainen ye-majuri seuraavana päivänä Helsinkiin. Baumann soitti ilmoittaen, ettei sanotun

upseerin oleskelu Helsingissä saa missään tapauksessa tulla Saksan tšekäläisen lähetystön tietoon.

Mannerheim määräsi muodostettavaksi erikoisen "kautakulkutoimiston", jonka päälliköksi samalla määrättiin Stewen vapauttaen hänet tätä tehtävää varten pääesikunnasta. Koko toiminnan ylijohdajaksi tuli lisäksi suoraan Mannerheimin alaisena toimien kenraali Talvela.

"3. 9. Saapuu saks. ye-maj. Ochs, ristitään "Oksaseksi", maajoitetaan Kulosaaren pensionaattiin.

Halusi ensiksi lentää läpi Pohjois-Suomen aina Norjan ralle tutustuakseen "maastoon".

Lento järjestettiin seuraavaksi päiväksi Paavo T mukana. Ilmavoimien kone.

Stewen on saanut konttorin Pohj.ranta 20, adj. maist. Rytönen. Perustaa "saksal. kauttakulkuliikennetoimiston", joka toistaiseksi aivan salainen.

Koska minun Knorring'ini on erittäin taitava saksankielessä, sovimme, että tärkeiden dokumenttien viimeistelyssä, (puht.kirjoitus) Knorring on Stewenin käytettävissä. Ensimmäinen tehtävä tulee olemaan Ochs'n saavuttua laatia yksityiskohtainen toim.suunnitelma ja marssikäsky.

Pääesikunta on saanut määräyksen luovuttaa kaikki tarvittavat apujoukot (pioneerisiltakalustoineen, viesti- ja yht. henkilö. vartiomieh.) sekä tarvikkeet, teltoja, parakkeja ym.

8. 9. sunnuntai. Klo 17 otimme Malmin kentällä vastaan PT:n ja Ochs'n (W. H., Stewen, minä) ja veimme Kulosaareen. — — —

Tällöin kenraali Talvela ja majuri Ochs palasivat tiedustelulennoltaan Lapista. Seuraavana päivänä Stewen ja Ochs aloittivat varsinaisen työnsä yksityiskohtaisen kauttakulkusuunnitelman laatimiseksi Kirkkoniemeen kuljetettavalle saksalaiselle osastolle.

"10. 9. Stewen ja Ochs hikoilevat suunnitelmiansa parissa. Vaasa hyväksytään yhteiseksi satamaksi, saksalaisilla lisäksi Oulu.

Saksal. osasto n. 5000 miestä, joka tulisi saapumaan 3 portaassa, 1. porras n. 22. 9.—27. 9.

2. „ n. 3. 10.—6. 10.

3. „ myöh. määr. aik.

joten me voimme saada omat laivauksemme sotketuiksi näihin.

"Laivojen seuraamiseksi:

- 1) Ilmoitus Baumannilta lähtöhetkestä
- 2) Sivuuutus Utössä
- 3) " Brandö
- 4) " Uusikaupunki
- 5) " Reposaari
- 6) " Kaskinen
- 7) Tulo Vaasa

Ilmoitukset pisteestä 2—7 puhelimitse Stewenille, joka ilm. minulle sähkötettäväksi heti Baumannille.

Ahvenanmaalla on ainakin 100 hengen "vieras" konsulaatti, joka varmasti pyrkii seuraamaan liikennettä.

Sotatarv.laivauksia varten järjestetään (paperilla) vastaanottokomitea sekä kuljetusuunnitelma, josta annetaan toimeenpanokäskey vasta viime hetkessä.

Toistaiseksi vain Grandell ja Tommi Raatikainen tietävät asiasta.

11. 9. Stewen ja Ochs kävivät esittämässä, että dokumentit kirjoitettaisiin puhtaiksi meillä (D & H), Knorring. Erinäisiä liitetaulukoita jo valmiina.

12. 9. Knorring kirjoittaa Ochs:n konsepteista ja tämän sanellessa ja valvoessa vieressä toimeenpanokäskeyn "betr. Truppen und Materialtransporte der deutschen Luftwaffe durch Finnland" (5 kpl:na).

Tarkistusluennassa todetaan varsinaisen tekstin viim. sivulta jääneen pois kolme sanaa, jotka Ochs lisää käsin kaikkiin alaviittana.

Dokumentin allekirjoittavat Stewen ja Ochs.

"Huomautamme pilailen Stewenille, ymmärtääkö hän oikein minkälaiseen vekseliin hän on nimensä merkinnyt. Siitä vielä hirtetään. Päätähän tästä tullaan silittämään, vastasi Stewen, joka on ilmeisen ylpeä luottamustehtävästään.

"Oksanen" selittää, että ilman kauttakulkua (saksalaisten liikennettä) olisi mahdotonta saada meidän sotatarv.laivauksia suoritetuksi riittävän salaisina.

Itäpäivällä Stewen käy suorittamassa "jakelun" Talvelalle ja Heinrichsille. Ochs saa 1. ja 2. kpl:een

Stewen 3. " (kauttakulkutoim.)

Tarkkana ye-upseerina Ochs hävittää kaikki konseptit (polttamalla).

Illalla Willen luona illalliset Ochsille. Lähtee seuraavana päivänä Tukholman kautta Berliiniin.

Ilmoitus Baumannille työn valmistumisesta.

14. 9. Kirjelmä R. Nordströmille "purkaustoiminnasta" Oulussa ja laivan järjestämisestä ("Nina")

Avaan erikoisen "lokikirjan" kuljetuksien ja laivauksien kaikkien tapahtumien kirjaamiseen, ilmoitukset, käskyt, toimenpiteet jne.

"16. Grandell on saanut Raatikaisen ilmoituksen ensimmäisten vastaanottojen valmiudesta ja pakkaamisesta.

Nordströmin kanssa sovitaan "Ingan" toimittamisesta Stettin'iin n. 24. 9. Tieto Baumannille.

Spedition Stettinissä hoitaa Aschpurwis & Veltjens Hampurista.

B a u m a n n soittaa tavanneensa Kivimäen 14. 9., pelkää tämän suorittavan ikäviä hälytyksiä liian aikaisin. Oli saanut käskyn käydä tällä visiitillä, koska JV juuri Hollannissa.

Tähän käyntiin Baumann oli saanut määräyksen Göringin Luftfahrtministeriumilta sen johdosta, että Kivimäki oli edellisenä päivänä, 13. 9. 1940, käynyt Auswärtiges Amt'in valtiosihteerin Weizsäckerin puheilla tunnustelemassa mahdollisuuksia saada Saksan hallitukselta tukea Suomelle. Veltjensin ollessa poissa Berliinistä, Baumann lähetettiin Kivimäen luo ilmoittamaan Pohjois-Norjaan matkalla olevien saksalaisten joukkojen astuneen jo maihin Suomessa. Tämän lisäksi Baumann'in oli selitettävä Kivimäelle molempien maiden hallitusten sopineen tästä toimenpiteestä, joka oli puhtaasti sotilaallinen. Tästä syystä Auswärtiges Amt ei ollut asiasta lainkaan tietoinen, eikä Kivimäen tulisi missään tapauksessa keskustella siitä sen virkamiesten kanssa.¹⁾ Ilmoitus oli tarkoituksellisesti liioiteltu, koska Baumann hyvin tiesi, ettei mikään kauttakulkuun osallistuvista aluksista tällöin ollut vielä edes lähtenytkään saksalaisesta satamasta.

Ilmeisesti toimenpiteen tarkoituksena oli estää Auswärtiges Amt saamasta tietoa kauttakulun alkamishetkestä. Kauttakulun periaatteellisesta sopimisesta Saksan ja Suomen välillä Veltjens oli käynyt tiedoittamassa ministeri Schnurrelle jo 23. 8. 1940.

Auswärtiges Amt oli täten ainakin 23. 8. 40 lähtien tietoinen Veltjensin aikaansaamasta kauttakulun periaatteellisesta sopimuksesta. Tämän ministeriön suurten mittasuhteiden ja virkamiehistön lukumäärän

¹⁾ Vrt "Barbarossa", s 113, SSOP/I, ss 2—5 ja 30—31.

huomioonottaen on tietenkin mahdollista, etteivät asiaa tunteneet läheskään kaikki asianomaisetkaan ministeriössä. Ilmeisesti se pyrittiin myöskin tarkoituksellisesti pitämään vain mahdollisimman ahtaan piirin tiedossa. Mutta Schnurren muistion arkistoinnin perusteella — valtiosihteeri Weizsäckerin papereissa — voidaan otaksua, että ministeriön Suomen asioita käsittelevä korkein taho on ollut asiasta selvillä.

Toisaalta Baumannin Luftfahrtministeriumilta saama tehtävä osoittaa, että ulkoministeriöltä yritettiin mahdollisimman kauan pitää salassa sopimuksesta johtuvien **käytännöllisten toimenpiteiden** ajankohta ja tarkat ulottuvuudet. Tämä vahvistaa hyvin todennäköisesti sen syyn, jonka Veltjens myöhemmin kertoi aiheuttaneen tämän välikohtauksen. Ulkoministeriön henkilökuntaa epäiltiin monien ”vuotojen” lähteeksi, varsinkin Göringin ministeriön taholta. Tilannetta Suomessa pidettiin toisaalta äärimmäisen vaarallisena. Saksan korkein johto odotti vakavissaan Stalinin panevan uuden hyökkäyksen liikkeelle minä ajankohtana tahansa. Tästä syystä oli välttämätöntä ehdottomasti estää pienimpiäkään vihjeitä pääsemästä kauttakulkusuunnitelmista ja niiden ajankohdasta Moskovon tiedoksi, jottei se ehtisi kiirehtimään saksalaisten edelle. Niin pian kuin ensimmäiset saksalaiset alukset olisivat Suomen satamassa, voitiin jo katsoa tilanteen herruuden olevan omissa käsissä. Sen jälkeen olisivat kaikki venäläisten mahdolliset vastatoimenpiteet myöhästyneitä.¹⁾

Tällaista taustaa vastaan on ymmärrettävissä, ettei Saksan hallitus myöskään katsonut minkäänlaisen valtiollisen sopimuksen aikaansaamista tarpeelliseksi, eipä edes suotavaksi. Joka tapauksessa sen huolena oli saada suomalaisten mahdolliset pyrkimykset tällaisen sopimuksen solmimiseen lykätynsi toistaiseksi ja ainakin siksi, että varsinainen ”teko” olisi jo tehty, mairinnousu Suomen mantereelle tosiasiassa.

Tässä mielessä Saksan johdolle riitti kauttakulun periaatteellinen myöntäminen, joka oli verbaalisella pohjalla Veltjensin ja Suomen johtomiesten Helsingissä 18.—19. 8. 1940 tapahtuneesta kosketuksesta lähtien, mutta kirjallisesti vahvistettu Wittingin sähköellä ”Ja”, 19. 8. 1940. Tämän lisäksi molempien maiden sotilasviranomaiset sopivat 12. 9. 1940 Stewenin ja Ochsinn allekirjoittamalla toimeenpanosuunnitelmalla

¹⁾ Jos venäläiset olisivat ehtineet ryhtyä hyökkäykseen Suomea vastaan, Saksa ei olisi voinut puuttua asioihin aloittamatta sotaa.

kaikista käytännöllisistä yksityiskohdista, joiden mukaisesti operaatio lähti välittömästi senjälkeen liikkeelle. Saksalaisten kannalta ei siis todellisuudessa enää tarvittu lainkaan sen enempiä sopimuksia, joilla olisi voitu vain lisätä suunnitelmien ja valmistelujen ennenaikaisen paljastumisen vaaraa.

Kaikki tämä peittelemisen ja ulkopuolisille liioitellulta tuntuva salaperäisyys oli kuitenkin ilmeisesti hyvinkin aiheellista. Tästä saatiin erinomaisen selvä ja voimaperäinen osoitus eversti Raatikaisen jouduessa syyskuun alkupävinä Berliinissä lähes viikon päiviksi eräänlaiseen "kotiarestiin", hänen tarkastus- ja vastaanotto toimintansa pysähtyttämisen muodossa. Toimenpide johtui yksinomaan varovaisuussyistä. Saksan valvontaviranomaiset olivat todenneet joitakin tietoja Raatikaisen toiminnasta päässeen leviämään asiaankuulumattomille tahoille.

Ulkoministeri Witting on sodan päätyttyä syksyllä 1944 maininnut, ettei hän ollut tietoinen kauttakulkuvasta ennen kuin saksalaisen joukko-osaston ensimmäisen portaan laivaus jo oli käynnissä.¹⁾ Mikäli tämä kertomus on todella Wittingin antama, se on jo ristiriidassa Suomen ulkoministeriön ja Berliinin lähettiläämme kesken syyskuun puolivälissä vaihdettujen viestien kanssa.

Ministeri Kivimäki pyysi nimittäin Baumannin käynnin johdosta Helsingissä ohjeita ryhtyäkseen järjestämään Saksan ja Suomen hallitusten välistä kirjallista kauttakulkusopimusta. Tähän tiedusteluunsa Kivimäki sai ulkoministeriöltä — Wittingiltä — 16. ja 17. 9. 1940 sähkövastaukset, joissa annettujen ohjeiden mukaan voidaan päätellä lähettäjällä olleen joko Stewenin ja Ochs'n allekirjoittama toimintasuunnitelma käytettävissä tai ainakin yksityiskohtaiset tiedot sen sisällöstä.²⁾ Ohjeiden mukaan Kivimäen tuli käyttää Suomen ja Neuvostoliiton välistä Hangon kauttakulkusopimusta jonkinlaisena mallina ja esimerkkinä.

Saksalaisten taholta viivyteltiin tällaisen valtiollisen sopimuksen aikaansaamista monenlaisilla verukkeilla sekä koetettiin saada Kivimäkeä kehoittamaan Suomen hallitusta luopumaan vaatimuksistaan jo siihen mennessä tehtyjen sopimusten laajentamiseksi vielä uudella hal-

¹⁾ SSOP/324, K. A. Fagerholmin kertomus

²⁾ "Barbarossa", s. 113

litusten välisellä asiakirjalla. Kun sitten sopimus lopullisesti syntyi Saksan hallituksen ja ministeri Kivimäen välisellä noottien vaihdolla 22. 9. 1940, ensimmäiset kauttakulkuun osallistuvat laivat olivat jo saapuneet Vaasaan, ja ensimmäisen portaan saksalaiset joukot astuneet maihin Suomen mantereelle.³⁾ Salaamisnäkökohdat eivät enää estäneet minkäänlaisten uusien sopimusten solmimista.

Asian käsittelystä saatavissa olevat tiedot viittaavatkin siihen, että saksalaiset tarkoituksellisesti viivyttelivät kirjallisen sopimuksen syntymistä, jottei Suomen taholta sellaista asiakirjaa voitaisi tarpeettoman aikaisin esittää Neuvostoliitolle minkäänlaisena turvakirjana sen alati kasvavia vaatimuksia vastaan puolustauduttaessa.

Eversti Raatikaisen Saksassa valitsemien ja hyväksymien sotatarvikkeiden ensimmäisen erän laivaus suunniteltiin siten, että alus saapuisi joitakin päiviä sen jälkeen, kun saksalaisten "maihinnousu" olisi alkanut. Sotatarvikkeidemme vastaanottoa ja käsittelyä varten tulosatamassa Vaasassa tarvittiin henkilökuntaa. Lisäksi oli järjestettävä kuljetusta varten satamasta varikkoihin rautatiekalustoa sekä ryhdyttävä vastaanottotoimenpiteisiin varikoissa. Mutta käskyä näistä valmisteluista ei voitu antaa liian aikaisin. Tästä syystä päätettiin tiedottaa asiasta pääesikunnan tykistökomentajalle vasta saksalaisten ensimmäisten laivojen saavuttua Vaasaan, jolloin hänelle jäisi aikaa joitakin päiviä tarvittavien valmistelujensa suorittamiseen. "Muistiinpanojen" mukaan:

"21. 9. Kirj. V. Svanströmille ensimmäinen kuljetuksen kokoonpanosta. Saa kirjeen vasta "maihinnousun" tapahduttua.

26. 9. "Lütjehörn", ensimmäinen meidän aluksemme Vaasassa. Kaikki sujuu hyvin. Lasti n. 1.465 tonnia".

Purkaminen Vaasan satamassa, kuormaaminen rautatievaunuihin samoin kuin kuljetukset rautateitse sujuivat suunnitelmien mukaisesti häiriöttä ammattinsa taitavan henkilökunnan toimesta. Koko toiminta pyrittiin suorittamaan suurimmalla huolella siten, etteivät ulkopuoliset voineet tulla siitä muuhun tulokseen kuin että kaikki alukset ja niistä puretut sekä Vaasasta edelleen lähetetyt tarvikkeet kuuluivat saksalaisille.

³⁾ "Barbarossa", s 115

Seuraavien sotatarvikkeitamme kuljettaneiden alusten saapumisesta Vaasaan "muistiinpanoissa" on lyhyet maininnat. Viimeisen aluksen saapussa 7.12.1940, kaikki sovitut tarvikkeet oli saatu toimitetuiksi ilman viivytyksiä tai vahinkoja, jollaisiin kiireellisesti tapahtuneiden monivaiheisten kuljetusten aikana olisi voinut olla useitakin mahdollisuuksia.

Sotatarvikkeiden hankintasopimus

Kuten Veltjens oli esittänyt, saatiin edellä mainitun mukaisesti sotatarvikkeiden toimitus käyntiin ilman niiden hankintaa koskevaa varsinaista kauppasopimusta. Vain hinnoista eversti Raatikainen oli tiedoittanut sähköisessä kenraali Grandellille, joka puolestaan ilmoitti vastauksissaan niiden hyväksymisestä.

Lopullisen hankintasopimuksen solmimista varten Veltjens saapui toiselle käynnilleen Helsinkiin 30.9.1940.

Tätä hankintasopimusta, "Vertrag nr 1187", koskevaa selostusta täydentävät seuraavat "muistiinpanojen" kohdat:

"30.9. J.V. saapuu laatimaan sopimusta.

Se kirjoitetaan meillä J.V:n esityksen mukaan

1. PIM—D & H N:o 1187 (Dahlberg & Hilbert)
2. D & H—Kristensen Ltd
3. Kristensen Ltd—J.V. W & M (J Veltjens Waffen und Munition)

Iltapäivällä Walden sanoo hallituksen haluavan "nikkeli-suojaa", esim konsessiosopimuksena. J.V ei voi suostua.

"1.10. klo 10.30 sopimukset 1187 allekirjoitetaan Waldenin luona. Iltapäivällä Waldenin ja J.V:n vahvistussopimus.

11.30 Grandell valtioneuvoston istunnossa, jossa hankinnat rahoitetaan.

Saan läpilyöntikappaleen pöytäkirjasta. Pöytäkirjassa myös nikkelikonsession etuosto-oikeuden luovutus.

Walden saanut myös oikeuden luovuttaa konsessioiden etuosto-oikeuden, joka voimassa v:een 1945.

Iltapäivällä allekirj. vahvistussop. Walden—J.V., johon liitteenä konsessio-optio.

J.V on vastahakoinen.

Grandellin luovuttama valtioneuvoston pöytäkirjan läpilyöntikappale oli seuraava:

"Vuonna 1940, tiistaina lokakuun 1 päivänä kello 11.30 koontui valtioneuvosto istuntoon, jolloin olivat saapuvilla:

Pääministeri Ryti, ministerit Walden, Kukkonen, Witting, Pekkala, von Born, Kalliokoski, Salovaara, Fagerholm, Kotilainen, Lehtonen, Ekholm, Pilppula ja Salmio.

Ministeri Koivisto oli muiden virkatoimien tähden estynyt saapumasta istuntoon.

Pöytäkirjan laati allekirjoittanut notaari.

Puolustusministeriön kansliapäällikkö, kenraalimajuri Olenius saapui valtioneuvoston istuntoon ja esitteli erään salassa pidettäväksi määrätyn asian, josta on laadittu eri pöytäkirja.

Tarkistanut:

Ministeri

Vakuudeksi: _____

"Vuonna 1940, tiistaina lokakuun 1 päivänä kello 11.30 koontui valtioneuvosto istuntoon, jolloin olivat saapuvilla:

Pääministeri Ryti, ministerit Walden, Kukkonen, Witting, Pekkala, von Born, Kalliokoski, Salovaara, Fagerholm, Kotilainen, Lehtonen, Ekholm, Pilppula ja Salmio.

Pöytäkirjan laati allekirjoittanut puolustusministeriön sotatalouspäällikkö, kenraalimajuri Leon Grandell.

"Puolustusministeriön kansliapäällikkö, kenraalimajuri Olenius saapui valtioneuvoston istuntoon ja esitteli:

1) kysymyksen määrärahan osoittamisesta eräitä puolustuslaitoksen hankintoja varten, mikä asia kuluvan lokakuun 1 päivänä oli valmistelevasti käsitelty raha-asiaainvaliokunnassa.

Valtioneuvosto näki hyväksi oikeuttaa puolustusministeriön hankkimaan Saksasta sotatarvikkeita ja nestemäisiä poltto- ja voiteluaineita 1.500.000.000 markan arvosta sekä näitä hankintoja varten käyttämään puolustuslaitoksen perushankinnoista annetun lain mukaan osoitettavien varojen, yhteensä 1.100.000.000 markan lisäksi 250.000.000 markkaa 9.PL. IV: 1 momentin kohdalla kuluvaaksi vuodeksi myönnetystä arviomäärärahasta sitä vastaavalla määrällä ylittäen sekä huomauttaen loppuerän eli 150.000.000 markkaa puolustuslaitoksen nestemäisiä poltto- ja voiteluaineita varten olevan varastotilin rasituksen. Samalla valtioneuvosto oikeutti puolustusministeriön kysymyksesssä olevia hankintoja koskevaan sopimukseen sisällyttämään lausuman, jonka mukaan Suomen val-

tio sitoutuu myöntämään Saksan valtakunnalle etuosto-oikeuden hintaan nähden samoilla ehdoilla kuin muillekin asiasta kiinnostuneille kaikkiin konsessioihin, sikäli kun Suomen valtio sellaisia muille valtioille tarjoaa ja sikäli kun se on vapaa sellaisia myöntämään, ollen tämä Suomen valtion sitoumus voimassa lokakuun 1 päivään 1945.

Tarkistanut:

Ministeri

Vakuudeksi:

Leon Grandell

K. D. No 6210/40 sal.

Edelleen "muistiinpanoista":

"Tilaan Kristensen Ltd:n kumileimasimen käytettäväksi "allekirjoitukseen".

"Norjan lista: R. M. 7.000.696:86 on melkoisesti "yliarvioitu". J V. lupaa järjestää tämän hyväksytyksi osamaksuksi sopimus 1187 vastaan. Samalla katsotaan summa korvaukseksi Suomen erikoiskuluista kauttakulun takia. Rautatiekuluista laskutetaan molemmin puolin sotil. tariffien mukaan".

"Nestemäisistä poltto- ja voiteluaineista tapellaan kovasti. Luovutettavat määrät on ehdottomasti pidettävä vain varastossa "rautaisena reservinä" pahojen päivien varalta."

"Klo 14.00 saapuu Aaro Pakaslahti esittäen Wittingin kirjeen, jossa edellyt. Saksan tukevan Suomea Moskovassa. J V. kieltäytyy ottamasta vastaan. Pakaslahti muuttaa pari kertaa tekstin lopuksi niin, että "Suomen hallitus lausuu toivomuksen" ja "on ottanut mielihyvin täyttääkseen kaikki veloitukset". Tämän J V. suostuu ottamaan vastaan. Allekirj. Witting—Pakaslahti".¹⁾

Toinen kauttakulkusopimus

Kauttakulun jatkosopimus, lomalaisia sekä sairaita koskevan kuljetussopimuksen muodossa syntyi Wittingin ja Blücherin välisen noottien vaihdon jälkeen. Sopimukseen liittyvistä valmistavista toimenpiteistä "muistiinpanoissa" on pari mainintaa.

"10. 11. B a u m a n n: jatkosopimusneuvottelu tulee käytäväksi loppukuussa H:gissä. Ulkoministeriöt ovat jo periaatteessa sopin. J V. haulttasiin kovasti H:kiin. Ei voi tulla samalla."

¹⁾ Vrt "Barbarossa", s 107. "Tienhaarassa", ss 73—75

"18. 11. 40 klo 9.25 B a u m a n n: Tukholmasta Saksan lähetystöstä lähetetään jokin int.neuvos Hagenberg tai Hagen, jota minun käytävä tapaamassa. H. tulee olemaan Norjan arm.esikunnan valtuutettuna täkäl. sotilasasiamiehen kanssa neuvotteluissa ja laatimassa lomalaisten ja sairaiden kauttakulun järjestelyä Kirkenäs—Turku".

"18. 11. klo 10. Kutsuttuna W H:n (Hilbertin) kanssa Heinrichsin luo. Tapasimme od.huon. Stewenin. Hän tulee kuulema jälleen suom. neuv. kunnan johtajaksi toisena Paananen. Saksalaiset saapuvat huomenna, 19. 11. Witting antaa Blücherille vahvistuksen periaatteellisesta sopimuksesta".

"19. 11.—22. 11. Kauttak.neuvott. työskent. nyt Saksan lähetystössä. Saks. joht. Rössing ja muk. kaikki sot.asiam. apul:t Hagenberg & ltn Sinerius. (Valerius—Sinerius/Rovaniemeltä?)

"Vereinbarung" päivätty 22. 11.

Edellämäinittu 18. 11. tapahtunut käynti on ollut ainoa tapaamiseni kenraali Heinrichsin kanssa elokuusta lähtien. Tässä yhteydessä sattunut kohtaaminen eversti Stewenin kanssa täytyy täten olla se, jonka hän on muistinsa mukaan ajoittanut syyskuun 12 p:nä tapahtuneeksi.

Veltjensin kolmas matka Suomeen

Molotovin vierailtua Berliinissä Veltjens suomalaisten toistettujen pyyntöjen jälkeen suoritti lyhyen käynnin Helsingissä 23.—26. 11. 1940.

"Muistiinpanot":

"23. 11. 40. Joseph V. Helsingissä.

V. selosti laajasti Vierjahresplanin suunnitelmaa järjestää "Blockadenbruch" Et. Amerikasta käsin. Hän on saanut tehtäväkseen hankkia sopiva ja pystyvä suomalainen upseeri, joka tulisi tämän toiminnan johtajaksi sij.paikkana Buenos-Aires. Juridisesti tämä mies tulisi olemaan siellä toimivan vanhan toiminnan johtaja käytettävissään suuret määrärahat. Tarkoitukseen on jo tuon firman tilille siirretty 5 milj. USA-dollaria alkupääomaksi.

Tarkoituksena hankkia kaikenlaisia "kriegswichtige" tarvikkeita (raaka-aineita ym), jotka lähetetään pienillä nopeilla aluksilla, myös U-veneillä Eurooppaan."

"Muistiinpanojen" merkintöjen perusteella edellämäinittuun tarkoitukseen ajatellun upseerin värväminen oli Veltjensin tämän matkan

todellinen päätarkoitus. Asiaa koskevista neuvotteluista ja päätöksistä "muistiinpanoissa" olevat laajahkot merkinnät eivät kuitenkaan sinänsä kuulu Suomen ja Saksan välisiin suhteisiin syksyllä 1940, joten ne voidaan sivuuttaa.

Sensijaan käyntiin kuului keskusteluja, joiden kuluessa Veltjens saattoi antaa suomalaisille tietoja Molotovin sekä Hitlerin tapaamisen aikana kosketelluista Suomea koskevista kysymyksistä. Tältä osin "muistiinpanot" antavat eräitä lyhyitä tietoja.

"23. 11.

Walden iltapäivällä. Huomenna lounas Savoysssa. Mukana Walden sekä pari UM:n herraa.

"J V:llä 24. 1. useita keskusteluja Waldenin, Talvelan, Grandellin ym kanssa. Myös Ragnar N kaupungissa.

Meikäläiset ovat kovasti kiinnostuneita kuulemaan, mitä Molotovin kanssa Berliinissä on puhuttu tai sovittu. Tästä on monenlaisia huhuja liikkeellä. T. M. K. (Kivimäki) on kylläkin "antanut kuulema hyvin rauhoittavia tietoja, mutta nehan voivat olla "diplomaattisia".

J V. esiintynyt puolestaan hyvin rauhoittavasti antaen ymmärtää, että M. oli suorastaan pantu "matalaksi" ja että "sodan uhka meidän kohdaltamme olisi varmasti ohi".

25. 11. lounas, jonka aikana keskusteltiin pääasiassa "Blockadenbruch"-esityksestä.

"J V. tapasi n. klo 14 Wittingin, joka halusi kuulla tietoja Molotovin Berliinissä käynnistä ja siellä tapahtuneista, meitä koskevista päätöksistä (kaupoista).

Erikoisesti halusi J V. tähdentää "Führerin" antaneen Molotovin selvästi käsittää, ettei Saksan nikkeliitoimituksia Petsamosta sallita vähimmässäkään määrin häiritävänä.

Saksa ei halua Petsamon kaivosyhtiön hallintaa, mutta sen on saatava sovittu nikkeliosuutensa jatkuvasti ja varmasti. Kesäkuun kauppasopimuksen (Schnurre) mukaan tämä osuus on 60 % tuotannosta.

Sopimuksen 1187 konsessioklausulia ei meillä ole oikeus käyttää "virallisena" vetoomuksena Moskovassa. Se on annettu meille vain "yksityisesti". (= uskon vahvistamiseksi). Tämän J V esitti selvästi Wittingille ja Pakaslahdelle 25. 11. 1940".

Klausulia Saksa ei myöskään puolestaan tule käyttämään hyväkseen ainakaan toistaiseksi".

"Muistiinpanojen" päätöksenä kauttakulkusopimuksen sekä sotatarvikkeiden toimitusten osalta on merkintä käynnistä kenraali Heinrichsin luona 27. 12. klo 10.00.

"Kysymys kauttakulkutoimistosta.

Asiassa suoritetaan eräänlainen uud.järjestely, koska Paa-vo T. on jo jättänyt tehtävän. Alistus suoraan YP:n (ylipäällikön) alle enää tarpeeton. Steweniä voidaan myös käyttää muihin tehtäviin, koska kauttakulkutoimisto tulee olemaan tämän jälkeen vain eräänlainen rutiinikonttori. Se siirretään erillisenä toimistona Airon alaiseksi. Tston päälliköksi jää Paananen, koska siinä kuitenkin täytyy olla korkea esipuseeri".

"Muistiinpanot" päättyvät 4. 1. 1941, jolloin Baumann on saapunut käynnille Helsinkiin. Seuraavalta ajalta tehdyt vastaavat muistiinpanot onkin jo liitetty mukaan niihin yhtenäisiin selostuksiin, jotka toimitettiin pääesikunnan sotahistorialliselle toimistolle. Tästä historiikin laatimisesta sovittiin "muistiinpanojen" mukaan sanotun toimiston päällikön kanssa 19. 11. 1940.

Puolustusvalmiuden kehittyminen syksyllä 1940

"Muistiinpanojen" loppuosassa esitetään vielä runsaasti havaintoja ja tietoja neuvotteluista, jotka ovat kohdistuneet maavoimiemme aseistukseen sekä ampumatarvikkeistoon. Syyskuun alussa pääesikunnassa laadittiin suunnitelma kenttäarmeijan tykistön järjestelyksi. Sen pohjana olivat käytettävien eri tykkityyppien lukumäärät, silloin:

— kevyitä kenttäkanuunoita (kal 75, 76 ja 84 mm)	536
— kevyitä kenttähaupitseja (kal 114—122 m)	<u>148</u> 684

Nämä 684 tykkiä vastasivat 57 patteristoa.

— raskaita kenttäkanuunoita (kal 105—107 mm)	35
— raskaita kenttähaupitseja (kal 150—155 mm)	<u>70</u> 105

Nämä 105 tykkiä vastasivat 26 patteria.

— järeitä haupitseja, kal 203	31 tykkiä,
---	------------

vastasivat 8 patteria.

Sopimukseen no 1187 sisältyvien toimitusten jälkeen tulivat raskaiden kanuunien ja haupitsien lisäykset olemaan

— raskaita kenttäkanuunoita (kal 105—120 mm)	48
— raskaita kenttähaupitseja (kal 150—155 mm)	<u>83</u> 131

Nämä 131 tykkiä vastasivat 32 patteria.

Täten tuli raskasta kenttätykistöä olemaan tämän jälkeen käytettävissä yhteensä 19 patteristoa sekä lisäksi 8 patteria järeitä haupitseja.

Tämä tykistökalusto teki mahdolliseksi muodostaa 17 divisioonan vahvuinen kenttäarmeija sekä varustaa 12 näistä divisioonista kolmella keyyellä ja yhdellä raskaalla kenttätykistöpatteristolla. Sen jälkeen oli vielä ylijohdon käytettävissä kuusi kevyttä ja kaksi raskasta kenttätykistöpatteristoa sekä kahdeksan patteria järeitä haupitseja. Kalustollisesti voitiin kenttäarmeijan puolustusvoima arvioida ainakin noin kolme kertaa suuremmaksi kuin mitä se oli Talvisodan alkaessa vajaa vuosi aikaisemmin. Voiman lisäystä paransi vielä ampumatarvikkeiden sekä absoluuttisesti että suhteellisesti suuremmat määrät, samoin kranaatinheittimistön sekä sen ampumatarvikkeiden huomattava lukumääräinen kasvu. Niinpä oli 81 mm:n kranaatinheitin täydellisiä laukauksia käytettävissä vuoden loppuun mennessä noin yksi miljoona sekä sen lisäksi lähes saman verran valmiita ammuskuoria. Tämä merkitsi jo yli kymmenkertaista voimaa verrattuna vastaavaan tilanteeseen Talvisodan alkaessa.

Määrätietoinen työ sekä käydyn sodan kokemuksiin perustuvat Mannerheimin ja hallituksen rohkeat päätökset olivat täten puolen vuoden kuluessa sodan päättymisestä kohottaneet maan sotilaallisen puolustusvalmiuden sen aikaisemmasta alennustilasta likipitään kansan elävän voiman varoja vastaavaan asteeseensa.

Tämä saavutus silloisissa oloissa, suurissa sisäisissä vaikeuksissa kamppailtaessa, on maamme historiassa ainutlaatuinen. Sen aikaansaamisen yhteydessä mahdollisesti tapahtuneet vähäiset ”demokraattisten oikeuksien” loukkaukset ovat ratkaisujen valtakunnallisen arvon rinnalla täysin merkityksettömiä. Toisaalta on myöskin tähdennettävä tällaisen maanpuolustuksellisen rakentamisen olleen toteutettavissa vain sen kautta, että hankintamahdollisuudet Saksasta avautuivat ja että ne voitiin saattaa välittömästi päätökseen myönnetyn luoton avulla.

Kenttärmeijan aseistuksen ja ampumatarvikkeiden varastojen vahvistamisen lisäksi syksyn toimenpiteillä saatiin myös aikaan meidän oloissamme huomattava ilmavoimiemme lentokaluston lisääntyminen. Sopimuksen no 1187 toimituksiin sisältyi yhteensä 53 Morane- ja Curtiss-hävittäjäkonetta. Samoin tuon sopimuksen perusteella pystyttiin muodostamaan nestemäisten poltto- ja voiteluaineiden perusvarasto, joka tietenkin merkitsi puolustusvalmiuden tehostumista.

Talvisodan jälkeisiin vuoden 1940 saavutuksiin on myös ensiarvoisena katsottava kuuluvan uusien maarajojen puolustusmahdollisuuksien vahvistaminen suoritettujen laajamittaisten linnoitustöiden avulla. Seitsemän kuukauden kuluessa toteutettiin rakennusohjelma, jonka vaatima rahoitus oli jo samaa, yli yhden miljardin markan suuruusluokaa kuin kaikki sotatarvikkeiden hankinnat Saksasta sopimuksen no 1187 mukaisesti. Tämän linnoittautumistoiminnan laajuuden käsittelemiseksi mainittakoon sen olleen yksistään rahoitukseltaan yli kymmenen kertaa suurempi kuin kaikkien ennen Talvisotaa suoritettujen vastaavien töiden kustannukset kahden vuosikymmenen aikana yhteensä. Uusien rajojen varustaminen oli käytännöllisesti katsoen Mannerheimin henkilökohtaisen asennoitumisen sekä ratkaisun tulos.

Käytettävissä olevien tosiasioiden koostumus on toistaiseksi vielä liian suppea ja yksipuolinen minkään "lopulliseksi" tarkoitetun **yleistulkinnan** muodostamiseksi syksyn 1940 kohtalokkuudesta valtakuntamme myöhemmille vaiheille. Tutkimuksen velvollisuus on kuitenkin pyrkiä tällaiseen tulkintaan sekä siinä mielessä kaikin tavoin hankkimaan ratkaisuja valaisevien tosiasioiden täydennystä.

Tämän esityksen sekä sitä edeltäneiden selostusten tarkoituksena on osaltaan avustaa sanotun yleistulkinnan edistymistä. Korkeimman valtiojohtomme sekä Mannerheimin toimenpiteet syksyllä 1940 onkin ennen kaikkea nähtävä valtakunnan aseman vaaran ja uhanalaisuuden tajuamisena. Sen perusteella katsottiin maamme johdon velvollisuudeksi ne ponnistelut, joiden kautta kansan tulevaisuus voitaisiin turvata. Tämä valtakunnan johdon velvollisuuden näkemys on edelläsanotun yleistulkinnankin todellinen tausta. Siihen kuuluvien eri tekijöiden merkityksen arvostamista varten on syytä tähdentää niiden ehdotonta defensiivistä luonnetta. Valtakunnan uusien raja-alueiden varustaminen oli jo taloudellisena toimenpiteenä kaikkien muiden jou-

kossa ehdottoman hallitseva. Täten se oman arvoluokkansa painolla pakottaa jo ennen kaikkea tulkintaan, että tasavaltamme johto syksyllä 1940 pyrki yksinomaan valtakunnan puolustamisen varmistamiseen. Sen nopea ja tehokas rakentaminen on myöskin arvostettava tuon kohtalokkaan syksyn todelliseksi suursaavutukseksi.

LÄHTEET

Esityksen tarkoituksena on ollut tuoda esille tekijän vuonna 1957 ja 1962 julkaisemissa selostuksissaan käyttämien omien, vuoden 1940 muistiinpanojen ne osat, jotka koskevat kuvattuja tapahtumia. Nämä muistiinpanot on luovutettu Sotahistorialliselle tutkimuslaitokselle, ja tutkielmassa ne mainitaan viitteinä: "muistiinpanot".

Esityksen yhteydessä on pyritty välttämään mahdollisimman paljon varsinainen tapahtumien kulun aikaisempien selostusten toistamista. Niiden mainintojen ja niitä koskevien tulkintojen yhteydessä viitataan seuraaviin tunnettuihin lähteisiin.

Sota-arkiston asiakirjat

Sotasyyllisyysoikeuden asiakirjat, viitteissä: "SSOP/x"

Bonsdorff, Henrik von: Veltjens-rapport om transiteringen, Hufvudstadsbladet, 1. 12. 1957, viitteissä: "Bonsdorff"

Heinrichs, Erik: Mannerheim-gestalten, II Marsalken av Finland, Helsingfors, 1959, viitteissä: "Heinrichs"

Korhonen, Arvi: Barbarossa-suunnitelma ja Suomi, Porvoo, 1961, viitteissä: "Barbarossa"

Niukkanen, Juho: Talvisodan puolustusministeri kertoo, Porvoo, 1951, viitteissä: "Niukkanen"

Terä, Martti V: Tienhaarassa, Helsinki, 1962, viitteissä: "Tienhaarassa"
—, — Muistiinpanot vuodelta 1940, Sotahistoriallinen tutkimuslaitos, viitteissä: "muistiinpanot".